

Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye Ziyareti (1928)

Afghan King Amanullah Khan's Visit to Turkey (1928)

Abdul Metin ÇELİKBİLEK * Öz

Afganistan Türkiye'nin kurtuluş mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. Afganistan, Kurtuluş Savaşı sürerken Ankara Hükümeti'ni ilk tanıyan ülkelerin başında olması iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkimiştir. Afganistan ile Türkiye arasında imzalanan dostluk antlaşmaları, elçiler, teknik ekipler ve heyetlerin gidip gelmesiyle kurulan iyi ilişkiler neticesinde Türk-Afgan münasebetlerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde Afganistan'ın başında Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan ve onun yaptığı büyük devrimlerden çok etkilenen Amanullah Han vardır. Cumhuriyetin ilanından sonra iyi ilişkiler devam etmiştir. Amanullah Han ve eşinin 20 Mayıs 1928'de Türkiye'yi ziyaret etmesi Türk-Afgan münasebetlerinin geliştirilmesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu ziyaret, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için diğer devletler tarafından tanınması ve kendini dünyaya tanıtmaya bakımından önemli bir fırsattır. Bu fırsatı iyi değerlendirmek isteyen Gazi Mustafa Kemal Paşa Afganistan kralı Amanullah Han ve eşi kraliçe Süreyyâ'yı büyük bir misafirperverlikle karşılamıştır. Bu sayede ilk kez yabancı bir ülke liderini misafir etmenin heyecanını yaşayan Gazi Mustafa Kemal Paşa ve devlet erkânı Amanullah Han'a Türkiye Cumhuriyeti'nin kazanımlarını tanıtmaya fırsatı bulmuşlardır. Bu ziyaret Türk-Afgan ilişkilerinde yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Bu çalışmada Afganistan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti, nasıl karşılandıkları, İstanbul ve Ankara gezileri ele alınmıştır. Ayrıca Amanullah Han'ın Türkiye'de gerçekleşen devrimlerden etkilenmesi ve bu devrimleri Afganistan'da yapmaya çalışmasının doğurduğu sonuçlar üzerinde de durulmuştur.

* Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
celikbilekabdulmetin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5990-2813
Konya / TÜRKİYE

* Dr., Selçuk University, Faculty of Letters Department of History
celikbilekabdulmetin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5990-2813
Konya / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Amanullah Han, Türkiye Ziyareti, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Afganistan.

Abstract

Afghanistan has an important place in Turkey's liberation struggle. The fact that Afghanistan was one of the first countries to recognize the Ankara Government during the War of Independence had a positive effect on the relations between the two countries. A new era has begun in Turkish-Afghan relations because of the friendship agreements signed between Afghanistan and Turkey, and the good relations established with the exchange of ambassadors, technical teams, and delegations. The leader of Afghanistan in this new era is Amanullah Khan, who was greatly influenced by Ghazi Mustafa Kemal Pasha and his great revolutions. Friendly relations continued

Başvuru/Submitted: 10/03/2023

Kabul/Accepted: 11/04/2023

after the proclamation of the Turkish Republic. The visit of Amanullah Khan and his wife to Turkey on May 20, 1928, is important for the development of Turkish-Afghan relations. In addition, this visit is an important opportunity for the newly established Republic of Turkey to be recognized by other states and to introduce itself to the world. Ghazi Mustafa Kemal Pasha, who wanted to take advantage of this opportunity, welcomed the Afghan King Amanullah Khan and his wife, Queen Süreyya, with great hospitality. In this way, Gazi Mustafa Kemal Pasha, and state officials, who were excited to host a foreign country leader for the first time, had the opportunity to introduce the achievements of the Republic of Turkey to Amanullah Khan. This visit opened the doors of a new era in Turkish-Afghan relations. In this study, Afghan King Amanullah Khan's visit to Turkey, how he was welcomed, and his trips to Istanbul and Ankara were discussed. In addition, the effects of Amanullah Khan on the revolutions that took place in Turkey and the consequences of trying to imitate and execute these revolutions in Afghanistan are also emphasized.

Keywords: Amanullah Khan, Visit to Turkey, Ghazi Mustafa Kemal Pasha, Afghanistan.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme:	İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan:	sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans:	Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanlanmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment:	Two external referees / Double blind.
Similarity Screening:	Checked – iThenticate.
Ethical Statement:	selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License:	Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Afgan ismi ilk kez X. yüzyılda Gazneli kaynaklarında zikredilmiş ve bu yüzyıldan itibaren İran ile Hindistan arasında kalan dağlık bölgelerde yaşayan kabileleri ifade etmek için kullanılan bir isimdir (Tarzi, 1997, s. 137-138; Erçin, 2019, s. 33). *Afganistan* adı ise ilk defa XVI. asır kaynaklarından biri olan Babür Şah'ın Vekâyi'nâmesi'nde geçmektedir. Bu kaynakta Afganistan adı, Pencab ile Kabil arasında bulunan Süleyman dağları civarını içine alan coğrafi bir terim olarak geçmektedir (Babür, 1987, s. 138, Çelikbilek, 2016, s. 1). Bu bölgede Afgan/Peştun aşiretlerinin XVII. asırda idarî üstünlüğü ellerine geçmesiyle siyasî bir boyut kazanmıştır (Saray, 1988, s. 402).

Müstakil ilk Afgan Şahlığı'nı Ahmet Şah Dürranî, 1747'de Kandahar'da kurulmuştur¹. Afgan Şahlığı kısa sürede sınırları kuzeyde Amuderya'ya (Ceyhun Nehri'ne), güneyde Hint okyanusuna, batıda Nişabur'a ve Sebzevar'a, doğuda Sind'e ve güneydoğuda Sütleç nehrine kadar uzayan büyük bir devlet haline gelmiştir (Walker, 1881, s. 14-15; Yazıcı, 2011, s. 26).

Ahmet Şah Dürranî'nin ölümüyle Afgan tahtına oğlu Timur Şah çıkmıştır. Onun kötü yönetiminin bir sonucu olarak ülkenin temelleri büyük sarsıntı geçirmiştir (Cevat, 1934, s. 21). Timur Şah'ın kötü yönetimine bir veliaht adayı belirtmeden 19 Mayıs 1793'de vefat etmesi Afganistan tarihinde yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur (Tate, 1911, s. 92). Timur Şah'ın evlatları 40 yıl Afgan tahtına çıkmak için mücadele etmiştir. Bu kaotik süreç Dost Muhammed Han'ın tahta çıkmasıyla son bulurken Afgan Şahlığı'nda iktidar değişikliği olmuş, Sadozay Hanedanlığı yıkılmış, Barakzay Hanedanlığı dönemi başlamıştır (Walker, 1881, s. 17).

Emir Dost Muhammed'in iktidara gelmesiyle birlikte Afganistan'daki birlik ve huzur yeniden sağlanmıştır (Saray, 1984, s. 9; Çelikbilek, 2016, s. 5; Erçin, 2019, s. 34). Emir Dost Muhammed Han, memleketinin geri kalmışlığına son vermek için modernleşme hareketi başlatan ilk Afgan hükümdarıdır. Emir Dost Muhammed Han akıllı bir siyaset ve isabetli stratejilerle miras aldığı *Afgan Şahlığı'nı*, *Afgan Emirliği'ne* dönüştürmüştür (Çelikbilek, 2016, s. 7-14). Emir Dost Muhammed Han'ın ölümünden sonra yerine oğlu Emir Şir Ali Han geçmiştir. Emir Şir Ali Han'ın 1869 senesinde çıktığı Hindistan ziyareti, Rusya ile İngiltere gibi devrin iki süper gücün kısılcı arasında sıkışıp kalmış memleketinin geri kalmışlığını daha iyi anlamasını sağlamıştır (Çelikbilek, 2017, s. 102). Emir Şir Ali Han, hemen ülkesinin gelişmesi ve güçlenmesi adına başta askerî olmak üzere idarî, iktisadî, sosyal ve kültürel alanlarda modernleşme hareketi başlatmıştır (Çelikbilek, 2017, s. 102-108).

Emir Şir Ali Han'ın vefatından sonra tahta çıkan Emir Abdurrahman Han, dağınık, başıbozuk kabileleri merkezi otoriteye bağlamayı başarmış ve Afganistan'ın toprak bütünlüğünü tesis etmiştir (Kakar, 2006, s. 72-75; Gregorian, 1969, s. 133; Erçin, 2019, s. 34-35). Emir Şir Ali Han'ın modernleşme faaliyetlerini sürdürmüştür (Çelikbilek, 2016, s. 5). Batılı kaynaklarda "Demir Emir" olarak adlandırılan Emir Abdurrahman Han

¹ Ahmet Şah Dürranî Türk-İslam geleneğine göre tahta oturmuş, taç giymiş, sikke bastırılmış, kılıç kuşanmış, hutbe okutmuş ve çeşitli geleneksel törenler yapıldıktan sonra devlet işlerinin yürütülmesi için bürokratik atamalar yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Yazıcı, 2010, s. 338).

heterojen ve aşiret toplumundan bir ulus yaratma fikrine sahiptir. Bu uğurda 1896 senesinde 17 Ağustos'u Jashn-i Mutafiqqiya-i Millî (Milli Birlik Bayramı) ilan etmiştir (Aybudak, 2022, s. 280; Kakar, 1979, s. 10). Emir Abdurrahman Han'dan 1901 yılının ekim ayında vefat edince (Erçin, 2019, s. 46) sonra yerine en büyük oğlu Emir Habibullah Han tahtına çıkmıştır (Mir Munshi, 1900, s. 217; Tarzi, 1977, s. 68). Emir Habibullah Han babasına göre daha yumuşak bir politika gütmüş ve ilk iş olarak genel af ilan etmiştir (Çelikkilek, 2016, s. 58; Ö.Tarzi, 2014, s. 103). Kabil'de tutulan kabile reislerinin kendi topraklarına gitmelerine izin vermiştir (Aybudak, 2022, s. 280). Ardından sürgün edilen hanedan mensupları ve diğer önemli ailelerin Afganistan'a dönmelerine dair bir ferman yayınlamıştır. Mal ve mülkleri müsadere edilmiş olan kişilere, mal ve mülklerinin iade edileceği, zararlarının karşılanacağını taahhüt etmiştir (Yazıcı, 2011, s. 164; Özmen 2017, s. 34). Böylelikle birçok önemli kişinin Afgan topraklarına dönmesinin yolu açılmış, siyasi ve düşünce suçlarından hapse atılan kişiler de serbest bırakılarak itibarları iade edilmiştir. Emir Habibullah Han'ın en büyük amacı bütün Afgan kabilelerini merkezi bir idare altında birleştirmektir. Rusya ve İngiltere'nin baskılarından arınmış, müstakil bir devlet inşa etmek için yerel kabile reisleriyle toplantılar yapmıştır. Emir Habibullah Han, merkezî otorite ile Afgan kabile ittifakını güç ve korku üzerinden değil, sulh yaparak anlaşma ve sadakatte dayalı bir yapı kurmak istemiştir (Aybudak, 2022, s. 280). Babasının son derece etkili kullandığı istihbarat teşkilatını kaldırmış, yönetim birimlerini, yatırım ofislerini ve dini otoriteyi merkezileştirmiştir. Bu sayede dini grupların desteğini alan Emir Habibullah, tek devlet, tek millet prensibinden hareket ederek ülke içerisindeki ayrılığa sebep olacak her türlü uygulamayı kaldırdığını, bilhassa da esir alım-satımını ve köleliği yasaklamıştır (Yazıcı, 2011, s. 166; Tarzi, 2014, s. 103). 1907 senesinde gerçekleştirdiği Hindistan ziyaretinde gördüklerinden etkilenmiş modernleşme ihtiyacını kendi gözleriyle müşahede etme fırsatı vermiştir (Aybudak, 2022, s. 280).

Emir Habibullah Han'ın oluşturduğu yeni devlet düzeninin neticesinde ülkesine geri dönenler arasında Afgan modernleşmesinin önemli isimlerinden Serdar Mahmud Tarzi de vardır. Serdar Mahmud Tarzi Kabil'e geldiği günden itibaren düşüncelerini çevresine aşılamağa başlamıştır. Ülkenin uzun senelerden beri entelektüel düzey ve kültürel bakımdan dış dünyadan izole edilmişliğinin zararlarına vurgu yapan Serdar Mahmud Tarzi, düşünceleri ile Emir ve devletin üst kademesinde bulunan kitleyi etkilemiştir. Fikirleri sayesinde büyük bir çevre edinen Serdar Mahmud Tarzi tercüme bürosuna atanmış ve Avrupa'da ve İslam dünyasında olup bitenleri Emir'in bilgisine sunmakla vazifelendirilmiştir. Onun girişimleri ile Afganistan tarihinin ilk gazetesi Şemsü'l-nahar'ın² kapatılmasından tam 27 yıl sonra Sirâcü'l-ahbâr (Haberlerin Meşalesi/Kıvılcımı) gazetesi 9 Ekim 1911'de yayınlanmaya başlamıştır³ (Gregorian, 1967, 346; Çelikkilek, 2016, s. 87).

² Emir Şir Ali Han döneminde litografik matbaada basılan Afganistan tarihinin ilk gazetesidir. Bk. (Schinasi, 1979, s. 66; Çelikkilek, 2016, s. 27).

³ Emir Habibullah Han'ın himayesinde, eşik ağası Ali Ahmed'in sorumluluğunda ve Serdar Mahmud Tarzi'nin müdürlüğü ve başmuharrirliğinde yayımlanan *Sirâcü'l-ahbâr* gazetesinin ilk sayısı, matbu, on iki sayfa ve üç bin nüsha olarak neşredilmiş ve ekonomik durumu yerinde olan ahaliye abone ücreti aylıklarından düşülmek kaydıyla gönderilmiştir. Bk. (Gregorian, 1967, s. 376). Ayrıca gazetenin basım

Emir Habibullah Han'ın döneminde askerî, idarî sosyal ve kültürel alanlarda birçok modernleşme faaliyetleri yapılmıştır. Haberleşme, iletişim gelişmiş, ülkenin ticari hacmi büyümüş, modern manada endüstriyel üretime geçilmiştir (Çelikbilek, 2016, s. 66-80;). Ayrıca Emir Habibullah Han, ülkesinin bağımsız bir devlet olarak tanınması için büyük gayret göstermiştir. Emir Habibullah Han, İngilizlere Afganistan'ın müstakil bir devlet olduğunu kabul ettirmiştir (Hamilton, 1910, s. 455). Ancak onun gayretlerine rağmen Afganistan dış işlerinde Hindistan'daki İngiliz yönetimine tâbi olmaya devam etmiştir (Yazıcı, 2011, s. 170; Çelikbilek, 2016, s. 62).

I. Cihan Harbi boyunca Afganistan'ı savaşa sokmadan yönetmeyi başaran Emir Habibullah Han, 19-20 Şubat 1919 gecesine, Lağman'da bulunan Kalla Guşh'daki av alanındaki saltanat çadırında uyurken öldürülmüştür (Tarzi, 2014, s. 193)⁴.

Afganistan'ın Pagman şehrinde dünyaya gelen Amanullah Han babası Emir Habibullah Han suikast sonucu öldürüldüğü sırada başkent Kabil'de Emir naibi olarak bulunuyordu. Amcası Serdar Nasrullah Han ile abisi İnaletullah Han'ın karşı çıkmalarına rağmen kendisini emir ilan ettirerek Afgan tahta çıkmıştır (Sarihan, 2002, s. 9; Yılmaz, 2010, s. 155).

27 yaşında tahta çıkan Amanullah Han, altı yıl önce (1913) fikirlerinden çok etkilendiği Serdar Mahmud Tarzi'nin kızı Süreyya hanımla evlenmiştir (Yılmaz, 2010, s. 156; Aybudak, 2022, s. 281). Amanullah Han Sirâcü'l-ahbâr ideolojik okulunda siyasî eğitim almıştır. Annesi Ulya Hazret-i Siraç-ül Havatin, Amanullah Han'ın siyasî ideolojilerle yetişmesinde önemli rolü vardır. Amanullah Han, Emir Habibullah Han'ın harbiye mektebinde eğitim gören ve Afgan ordusuyla yakın temas içerisinde bulunan tek oğludur. Tam bir İngiliz Karşıtı olan Amanullah Han, I. Cihan Harbi sırasında Osmanlı'da örgütlenen ve Türk modernleşmesinin itici gücü olan Jön Türklerden etkilenmiş ülkesinde de benzer bir sürecin yaşanması amacıyla Cevanân-ı Afgan (Genç Afganlar) cemiyetini kurmuştur (Yazıcı, 2014, s. 169; İmamhocayev, 2001, s. 261-266; Erdal, 2022, s. 929). Ayrıca Afganistan'ı I. Cihan Harbi'ne sokma girişimleri⁵ sırasında ülkeye gelen Türk-Alman heyetiyle ilişki kurarak İngilizlere karşı savaş gurubuna katılmıştır. İslahat taraftarı gençlerin yanı sıra muhafazakâr gençlerin de bulunduğu bu grubun başında emirin kardeşi ve Naibüs-saltana Serdar Nasrullah Han vardır. Amanullah Han'ın bu grupla ittifakı babasının ölümüyle son bulmuştur. Yine de Amanullah Han, annesi ve amcasının desteğiyle, kabile reisleri ve dinî liderlerin

işinde Çinkografî ve matbaa ustası olan Mehmed Fazlı Bey, Serdar Mahmud Tarzi'nin en yakın çalışma arkadaşısıdır. Bk. (Schinasi, 1979, 67). Mehmed Fazlı, Kâbil'de her nevi kitap, dergi, gazete, posta pulu vs. basacak mükemmel bir matbaa ile taşbaskı yapan bir litograf matbaasının olduğunu ifade etmektedir. Bk. (Mehmed Fazlı, 2008, s. 79). Sözü edilen matbaa, Emir Şir Ali Han döneminde (1863-1879) ithal edilerek, hizmete sokulmuştur. Kakar, 2006, s. 21. Sirâcü'l-ahbâr gazetesi ve Serdar Mahmud Tarzi'nin Afganistan'ın bağımsızlığında oynadığı rol için bk. (Yazıcı, 2011, s. 207-230).

⁴ Bu suikast hâlen daha aydınlatılmamış tarihi bir hadisedir. Kesin olmamakla birlikte şüpheliler arasında bulunan ve İngiliz tetikçiliğiyle suçlanan Mustafa Sagir adlı kişi enteresan bir şekilde Türkiye'de yakalanmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e suikast suçuna ortak olduğu gerekçesiyle idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. (Kış, 2009, s. 195-210).

⁵ Afganistan'ı I. Cihan Harbine sokma girişimleri için bk. (Erman, 2014, s. 72-77).

nazarında büyük itibar kazanmıştır. Bilhassa bu grubun desteği onun iktidarının kabulünde önemli rol oynamıştır (Yılmaz, 2010, s. 156).

Amanullah Han'ın idare ettiği toplum, 170 sene önce Ahmed Şah Dürranî'nin kurduğu milli Afgan devletinin mensuplarıdır (Yazıcı, 2010, s. 338). Bu toplum farklı dilleri konuşan birçok millet ve kabileden oluşan, hanlık düzenine dayalı kabile yaşantısının sürdüğü bir yapıya sahiptir. İlk Milli Afgan devletinin kuruluşundan Amanullah Han'a kadar bir reformlar, modernleşme çabaları da değildi. Lakin yeniliklerin cılız sesi, kabilecilik ile merkezi otoritenin çatışma sesleri arasında yok olup gitmiştir. Bu duruma iki İngiliz işgalini de eklemek lazımdır. Amanullah Han'dan önce Ahmet Şah Dürranî, Timur Şah Dürranî, Emir Dost Muhammed Han, Emir Şir Ali Han ve Emir Abdurrahman Han kabileciliğine son vermek ve Afgan devletini güçlendirmek için çeşitli reform ve modernleştirme faaliyetlerini hayata geçirmeye çalışmışlardır. Ancak başarılı olamamışlardır (Yılmaz, 2010, s. 156; Çelikbilek, 2016, s. 97).

22 Şubat 1919 tarihinde Afgan tahtına çıkan Amanullah Han, bir yandan selefleri ile mücadele ederken ilk iş olarak Hindistan'daki İngiliz hükümetine bir mektup göndermiş ve Afganistan'ın bağımsız, müstakil bir devlet olarak tanınmasını istemiştir. Ayrıca İngiltere'yle iyi ilişkiler içinde olmayı arzu ettiğini bildirmiştir. Lakin İngilizler Afganistan'ın bağımsız bir devlet olması hususunda tereddüt etmiştir. Bu konudaki görüşmeler Afgan ve İngiliz hükümetleri arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş ve ilan edilmemiş bir savaşın başlamasına yol açmıştır. Nihayetinde Amanullah Han İngiltere toprağı olan Hindistan'a saldırmıştır. Böylelikle *Bağımsızlık Savaşı* olarak adlandırılan III. İngiliz-Afgan Savaşı başlamıştır (Kocaoğlu, 1929, s. 1-11; Yate, 2022, s.17-487; Yazıcı, 1996, s. 1-258; Yazıcı, 1996, s. 51-82). Amanullah Han mücadeleyi kazanmış⁶ ve Afganistan'ın dış siyasetini yeniden kontrolü altına almıştır. 8 Ağustos 1919 Ravalpindi Anlaşması ve 22 Kasım 1921 *Kabil Antlaşması* imzalanmıştır. Böylece İngilizler Afganistan'ı bağımsız, müstakil bir devlet olarak tanımıştır (Akbaş, 2008, s. 313). Amanullah Han yapılan antlaşmalarla ülkenin tam bağımsızlığını ilan etmiş ve Afganistan'ın ilk kralı olmuştur (Yılmaz, 2010, s. 156; Özer, 2013, s. 281).

Amanullah Han Afganistan'ın tam bağımsızlığını kabul ettirdikten sonra ülkesini siyasi arenadaki yalnızlığına son vermek ve geliştirmek için bir modernleşme programı yürürlüğe sokmuştur. 1923 yılında ilk Afgan anayasasını ilan etmiştir. Amanullah Han, yeni idarî yapı, kaza sistemi, kanunlar koymak için yeni meclis sistemi, yeni eğitim sistemi ve mali konularda birçok modernleşme hamlesi gerçekleştirmiştir (Yılmaz, 2010, s. 156).

⁶ Gazi Mustafa Kemal Paşa Türkiye'nin bağımsızlığına kavuşabilmesi için mümkün mertebede İngilizlere karşı farklı cephelerin açılması gerektiğini düşünmüştür. Zira Mustafa Kemal Paşa İstiklal Harbinin başlangıcında, bu düşüncesini 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'ni açılış konuşmasında Afganistan'daki ilerlemeleri dikkatle izlediğini şu sözlerle belirtmiştir: "Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı savaşıyor. İngilizlerin bel bağladıkları sınır kabilelerinin de Afganistan'a katıldığını ve bu yüzden İngiliz askerlerinin içeriye çekilmek zorunda olduğunu gazeteleri itiraf ediyor". Bk. (Sarıhan, 2002, s. 43-45; Özlü, 2012, s. 32).

Amanullah Han tutuculuğa şiddetle karşı çıkmış, hâkim muhafazakâr düşünceyi değiştirmeye çalışmıştır. Ancak iktidara geldiği ilk yıllarda dinî duyguları kullanarak Müslümanları birleştirmeye ve İslâm dünyasından yardım almak için çaba sarf etmiştir. Ama zaman içerisinde ülke içindeki tutumu, din ve siyaset ayrılığı (laiklik) tezi üzerinde şekillenmeye başlamıştır (Gregorian, 1969, s. 239). Amanullah Han da Atatürk'ün Türkiye'si gibi laik bir çerçeve ile karallık ve hükümetin çalışmalarını belirlemek, din ile devlet ilişkisini tanımlamak istemiştir (Yılmaz, 2010, s. 157). Buyüzen devrin önemli ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurmuş, aynı yıllarda batılılaşma hamlesi gerçekleştiren Türkiye'yi yakından takip etmiştir. İran kralı Rıza Şah'ın ülkesinde gerçekleştirdiği gibi o da Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü kendisine örnek almış ve ülkesinde modernleşme faaliyetlerine girişmiştir (Saray, 1995, s. 177). Türk-Afgan hükümetleri arasında ilk diplomatik ilişkiler Amanullah Han döneminde başlamıştır.

1. Türk-Afgan İlişkilerinin Başlaması

I. Cihan harbi sonrası Türk Milletinin istiklali tehlikeye girmiştir. Aynı dönemlerde Afganlılar da bağımsızlık savaşı vermekteydiler. İki tarafın istiklal savaşında müşterek tehdit "İngiliz Emperyalizmi"dir (Öksüz, 2001, s. 766). İngiliz tehdidi iki milletin birbirine yakınlaşıp ittifak kurmalarında itici güç olmuş ve ortak bir müttefik arayış bulmalarının sebebi olmuştur. Bu müttefik Sovyet Rusya'dan başkası değildir. Zira aynı dönemlerde Asya topraklarında oynanan ve literatüre "Büyük Oyun" olarak geçen mücadelede Sovyet Rusya ile İngiltere karşı karşıya gelmiştir (Yate, 2022, s. 7-14; Yate, 2021, s: 15-17).

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Afgan hükümetlerinin uluslararası arenada yalnızlıktan kurtulmak için ortak payda gördükleri Sovyet Rusya, aynı zamanda her iki hükümeti ilk tanıyan devlettir. Sovyet Rusya 28 Şubat 1921 tarihinde Afgan hükümeti ile tarihinde Ankara hükümeti birer antlaşma yapmıştır (Öksüz, 2001, s. 766). Afgan ve Türk heyetlerinin Sovyet Rusya ile antlaşma imzalamak üzere Moskova'da oldukları esnada, önce Sovyet Rusya-Afganistan antlaşması, ardından 1 Mart 1921 tarihinde de ilk *Türk-Afgan İttifak Antlaşması* imzalanmıştır (Yılmaz, 2010, s. 161; Erdal, 2015, s. 246; Aybudak, 2022, s. 281). On maddeden oluşan bu antlaşmaya göre; taraflar birbirinin istiklalini tanımayı; doğu milletlerinin hürriyetlerini tanımayı ve Buhara ile Hive'nin bağımsızlıklarını kabul etmeyi, taraflardan birine karşı saldırıyı diğeri kendine yapılmış saymayı, diğeri devletler ile imzalanacak antlaşmalardan birbirlerini haberdar etmeyi kabul etmişlerdir. Antlaşmanın sekizinci maddesinde Türkiye'nin Afganistan'a öğretmen ve subay göndereceği ve bu grubun beş yıl boyunca Afganlıların eğitimi hususunda yardımcı olacağı, Afganistan hükümeti arzu ettiği takdirde yeni bir grup daha gönderebileceğini bildirmiştir (Saray, 1984, s. 160-161; Soysal, 1989, C. I, s. 25-26; Öksüz, 2001, s. 767).

Bu antlaşmadan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Afgan kökenli olup Türk ordusunda vazifeli olan Abdurrahman Bey'i Afgan hükümeti nezdinde

“mutemet-mümessil” olarak görevlendirilmesiyle başlayan⁷ Türk-Afgan kardeşlik ve dostluk bağları daha da güçlenmiştir (Saray, 1981, s. 146; Öksüz, 2001, s. 276).

Türk-Afgan İttifak Antlaşması'ndan kısa süre sonra diplomatik misyonlar belirlenmeye başlanmıştır. İlk olarak Afgan elçisi Sultan Ahmed Han Türkiye'ye gelmiş ve 25 Nisan 1921'de Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiş ve görevine başlamıştır (Şimşir, 1993, C. 1, s. 6, Belge 2). Bununla birlikte Türk hükümeti de Afganistan'a elçi olarak gönderilecek heyetin hazırlıklarına başlamıştır. Neticede 18 Mart 1922'de Fahrettin (Türkkan) Paşa, Kabil'e⁸ elçi tayin edilmiştir (Şimşir, 1993, C. 1, s. 9, Belge 4; Yılmaz, 2010, s. 161). Fahrettin Paşa elçilik görevine ancak 1922'nin haziran ayının sonlarında başlayabilmiştir (Girgin, 1994, s. 123). Beraberinde subay⁹ ve uzman eğitimciler de vardır (Erdal, 2022, s. 929). Bu tarihten sonra Türk-Afgan ilişkileri yeni bir döneme girmiştir.

Afgan ordusunun modernleşmesine yardımcı olan başka bir Türk de Cemal Paşa'dır. I. Cihan Harbi'den sonra Osmanlı devletinden ayrılan Cemal Paşa, önce Almanya'ya oradan Rusya'ya gitmiştir. 1920 senesinin Eylül ayında Türkistan üzerinden başkent Kabil'e gelmiştir. Cemal Paşa, Amanullah Han tarafından sevgiyle karşılanmıştır. Amanullah Han, Cemal Paşa'ya Afgan ordusunun yeniden teşkilatlandırılması görevini vermiştir. Camal Paşa yanında gelen subayların da katkısıyla kısa sürede Afgan ordusuna modern bir hava vermiş ve Afgan zabitlerine modern savaş sanatları öğretmeyi başarmıştır. Böylece Amanullah Han'ın da takdirini ve güvenini kazanmıştır. Cemal Paşa'nın bu hizmetlerini Gazi Mustafa Kemal Paşa'da desteklemiştir. Cemal Paşa desteklerinden ötürü Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür mektubu göndermiştir (Erdal, 2015, s. 246). Esasen Amanullah Han, güney kabilelerini de içine alacak bir ordu kurmak istiyordu. Ancak Cemal Paşa'nın öldürülmesi

⁷ Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa imzasıyla Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya çekilen 25 Ağustos 1920 tarihli şifreli telgrafta Kabil mümessilliğine atanan Abdurrahman Bey'e dair şu malumatlara yer verilmektedir: "... Anasıl Afganlı olup beş seneden beri Türkiye ordusu zabitanı meyanında bulunan Abdurrahman Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından Emir'i Afgan nezdine mümessil tayin edilmiş ve mumailiyh bundan beş gün mukaddem Erzurum ve Nahcivan'a uğramak üzere Moskova tarihiyle Afganistan'a azimet eylemiştir... Bu hususatin Halil Paşa'ya da tebliğini rica ederim...". Bk. (Şimşir, 1993, C. 1, s. 6, Belge 1).

⁸ Kabil'de Türk elçiliğinin kurulması esnasında Amanullah Han güzel bir jest yapmıştır. Bina tahsisi ve donanımı için gerekli tüm masrafları karşılamıştır. Bu jest Hariciye Vekâleti tarafından Bakanlar Kurulu'na bildirilince Türk Hükümeti de Ankara'daki Afgan elçiliğinin kira masraflarını karşılamaya başlamıştır. Bk. (B.C.A., B.K.K., 030.18.01/06.42.19).

⁹ Amanullah Han'ın kayınpederi Osmanlı döneminde İstanbul'da yetişen Osmanlı aydını serdar Mahmud Tarzi Beg'dir. 27 yaşında iktidarı eline alan Amanullah Han, serdar Mahmud Tarzi'nin kızı Süreyyâ ile evlenmiştir. Kayınpederinin etkisiyle Amanullah Han Türklere çok güvenmiş ve oldukça yakınlık göstermiştir. Onun bu tavrına en iyi örneklerden biri de I. Cihan Harbi'nin ardından 1920'de Afganistan'a giden İttihatçıların önemli adamlarından Cemal Paşa, Amanullah Han tarafından sevinçle karşılanmış ve Afgan ordusunun eğitilmesi gibi mühim bir vazife ile görevlendirilmiştir. Çok kısa sürede önemli başarılarla imza atan Cemal Paşa, Amanullah Han'ın güvenini kazanmıştır. Lakin Cemal Paşa'nın suikast sonucu şehit edilmesi Afgan devleti bilhassa Amanullah Han açısından büyük bir kayıptır. Cemal Paşa'nın başlattığı Afgan ordusunun modernleştirme hareketi sekteye uğrasa da Türk-Afgan toplumu arasındaki ilişkiler devam etmiştir. Bk. (Özer, 2013, s. 281; Cebesoy, 1955, s. 258-292).

amaçlarının gerçekleşmesine fırsat vermemiştir. Cemal Paşa'nın ölümü Afganistan ve özellikle Amanullah Han açısından büyük kayıp olmuştur. Cemal Paşa'nın öldürülmesi Türkiye'nin Afganistan'a yardım faaliyetlerini durdurmuş ise de 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan Türk-Afgan antlaşmasıyla Türkiye'den Afganistan'a yeniden subay ve öğretmen grubu gönderilmiştir. Bu anlaşma Türklerin Afganistan'ı güçlendirmesi için yapılan yardımların devam etmesini sağlamıştır. Anlaşmada belirtildiği üzere Türkiye, Afgan ordusunu modernleştirme, ülkenin idarî işlerini tanzim etme ve eğitim alanlarında görev almıştır (Yılmaz, 2010, s. 161-162).

Afgan tarihçilere göre bu dönemde işleri yürüten Türklerden en önemli kişi İstanbul emniyet müdürü olan Bedri Bey'dir. Bedri Bey, yanında getirdiği kanunnameleri Afganistan'ın şartlarına uyarlayarak yürürlüğe sokmuştur. Bu uyarlanan konuyla cins olarak ödenen toprak vergisi paraya çevrilmiş, orduya ödenen vergi kaldırılmış, halkın devlete olan eski vergi borçları silinmiştir. Vergi kanunu mükellef sayılan her Afgan vatandaşı için geçerli sayılmıştır (Yılmaz, 2010, s. 162).

Türk-Afgan İttifak Antlaşması'ndan sonra diplomatik misyonların teşkil edilmesi Türk-Afgan dostluğunu kuvvetlendirmiş, her iki taraf birbirlerinin başarılarını uman bir iklim oluşmuştur. Zira Türk ordusunun verdiği İstiklal Harbi zaferle sonuçlanınca, Amanullah Han, sarayının en müstesna dairesi olan "Dilküşâ Kasrı"nda Rusya, Buhara, İtalya ve İran elçilik heyetleri ile Afganistan'daki bütün Türklerin davet edildiği büyük bir ziyafet vermiştir. Ayrıca bu resmi ziyafette Amanullah Han ve Sovyet Rusya elçisi Türklerin zaferini öven konuşma yapmışlardır (Şimşir, 1993, C. 1, s. 10, Belge 6; Öksüz, 2001, s. 768). Amanullah Han yaptığı konuşmasında eğer kabul edilirse Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Afganistan'ın en büyük nişanı, diğer komutanlara da çeşitli rütbelere nişanlar verileceğini ifade etmiştir. Kralın bu teklifi kabul edilmiş ve Bakanlar Kurulu tarafından 27 Mart 1923'te onaylanmıştır (B.C.A., B.K.K, 030.18.01/07.13.19).

Afgan Kralı Amanullah Han tarafından başta Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere İstiklal Harbi'ni sevk ve idare eden kumandanlara verilen nişanlar şöyledir:

Verilen Kişi	Verilen Nişan
Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa	Elmerr-i A'lâ
Erkân-ı Harbiye'î Umumiye Vekili Fevzi Paşa	Elmerr-i Âli
Hariciye Vekili İsmet Paşa	Elmerr-i Âli
Ordu Kumandanlarından Ferik Nureddin Paşa	Serdar-ı A'lâ
Ordu Kumandanlarından Ferik Yakup Şevki Paşa	Serdar-ı A'lâ
Kolordu Kumandanlarından Ferik Fahrettin Paşa	Serdar-ı A'lâ
Kolordu Kumandanlarından Mirliya Kazım Paşa	Serdar-ı A'lâ
Kolordu Kumandanlarından Mirliya İzzeddin Paşa	Serdar-ı A'lâ
Kolordu Kumandanlarından Mirliya Kemaleddin Paşa	Serdar-ı A'lâ
Kolordu Kumandanlarından Miralay Şükrü Naili Paşa	Serdar-ı A'lâ
Kolordu Kumandanlarından Mirliya Ali Hikmet Paşa	Üstür
Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Re'isi Mirliya Asım Paşa	Üstür
Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Re'isi Mirliya Halid Paşa	Üstür

Fırka Kumandanı Miralay Halis Bey	Üstür
Fırka Kumandanı Miralay Nafiz Bey	İstiklâl
Fırka Kumandanı Miralay Zeki Bey	İstiklâl
Fırka Kumandanı Miralay Halid Bey	İstiklâl
Fırka Kumandanı Miralay Derviş Bey	İstiklâl
Fırka Kumandanı Miralay Nazmi Bey	İstiklâl
Fırka Kumandanı Sabri Paşa	İstiklâl

Türk-Afgan toplumunun kendi kuvvetleriyle verdikleri istiklal mücadelesi sırasında kurulan dostluk ve kardeşlik köprüsü giderek güçlenmiş, Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Amanullah Han arasında samimi, sıcak bir diyalog başlamıştır (Öksüz, 2001, s. 769). Nitekim Lozan Anlaşması'nın ardından Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ilk kutlayan yabancı devlet başkanı Amanullah Han olmuştur. Cumhuriyetin ilanı, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ilk cumhurbaşkanı seçilmesi Afganistan'da büyük bir sevinçle karşılanmıştır (Şimşir, 1993, C. 1, s. 14, Belge 9, 10, 11; Yılmaz, 2010, s. 162). Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk, kültür, eğitim ve sosyal alanlarda hayata geçirdiği yapısal devrimler Afganistan tarafından dikkatle ve takdirle takip edilmiştir. Bu bakımdan Türkiye, Afganistan için bir model olarak görülmeye başlanmıştır (Öksüz, 2001, s. 796).

1926 yılında Afgan ordusunun modernizasyonu ve eğitimi için gönderilen beş subayın görev durumları, statüleri hakkında kararnameyle yeni düzenlemeye gidilmiştir (B.C.A., 30.18.1.1./4.50.11; B.C.A., 30.18.1.1./18.20.16). 1926'da Afganistan'ın 8 yüzbaşı, 7 teğmen Türkiye'ye eğitim için gelmiş ve aynı yıl içinde bu sayı 30'a tamamlanmıştır (B.C.A., 30.18.1.1./20.57.16; B.C.A., 30.11.1.0./33.18.5). 1927'de Türk ordusunun 5. Kolordu komutanı Ferik Naci Paşa, Afganistan Harbiye Vezareti Müsteşarlığı'na tayin edilmiştir (B.C.A., 30.11.1.0./35.29.18; Erdal, 2022, s. 92).

Amanullah Han babası Emir Habibullah Han zamanında kurulan akademileri devam ettirmiş, modernleşme konusunda eğitime büyük önem vermiştir. 1923'ten beri Hindistan örneğinden yola çıkarak laik bir eğitim sistemi inşa etmiş, özellikle Türk ve Fransız uzmanlar ile bu ülkelere gönderilen talebelerin katkısıyla eğitim sistemini geliştirmiştir. Okuma yazma seferberliği başlatan Amanullah Han, konargöçerlerin yerleşik hayata geçişinde okuryazarlığın önemini idrak etmiştir. Ancak hem gezici öğretmen bulamamış, hem de konargöçerlerin isteksizliği yüzünden sonuç alamamıştır. Öte yandan kız çocuklarının eğitimine büyük önem vermiştir. Bunun için İsmet liselerini kurmuştur. 1928'de radikal bir karar alarak kız erkek karma eğitimi de başlatmıştır (Yılmaz, 2010, s. 160; Erdal, 2022, s. 929).

Türk modernleşmesinde görüldüğü üzere yabancı eğitmen ve uzmanların getirilmesine önem veren Amanullah Han, askeri eğitmen ve uzmanlar başta olmak üzere Türkiye, Fransa, Almaya, İtalya ve Japonya'dan getirilmiştir (B.C.A., 30.10.0.0./258.733.2). Askeri eğitimin dışında tıp sahasında da Afganistan'da Türkiye'nin desteği olmuştur. 1927'de Osmanlı ordusu ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde görev yapmış olan Dr. Kamil Rıfki Urga¹⁰ başkanlığında dâhiliye uzmanı Dr. İbrahim

¹⁰ Dr. Rıfki Kamil Urga, Amanullah Han ile birlikte 20 Mayıs 1928'de Ankara'ya gelmiş ve Afgan kralı onuruna verilen yemeğe kralın özel doktoru unvanıyla katılmıştır. Afganistan'da başarılı ameliyatlara

Rebi Hikmet Barkın, göz-kulak ve cerrahi uzman Dr. Fuad İsmail Toğar Kabil'e gönderilmiştir. Afganistan'da tıp eğitiminin kurumsallaşmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Afganistan'da patlak veren iç karışıklık döneminde Türkiye'ye dönene kadar Dr. Kamil Rıfki Urga ve ekibi başarılı işlere imza atmışlardır (Erdal, 2022, s. 929).

Amanullah Han, ülешinin ihtiyacı olan eğitimli işgücünü karşılamak maksadıyla meslek okullarına öncelik vermiş ve 322 adet meslek, ilkokul ve rüştiye açılmıştır. Avrupa'ya da ilk olarak 340 öğrenciyi eğitim almaları için göndermiştir. Avrupa'ya giden bu öğrencilerin Afgan kültürü ve İslam dininin inancından kopmamaları için de öğrencileri denetim altında tutabilmek için usul ve esaslar belirlenmiştir. Bundan maksat eğitim için gönderilen öğrencilerin teknik bilgi ve donanımı kazanarak kendi kültürünü unutmadan dönebilmelerini tesis etmektir (Korkmaz, 2000, s. 25-33; Erdal, 2022, s. 930). Amanullah Han Avrupa'ya gönderilen öğrenciler hakkında ülkesinde olumsuz propagandaların önünü kesmek için çeşitli düzenlemelere gitmiş ise de Türkiye'ye gönderilen öğrencilerde olduğu gibi olumsuz yorumlar ve ithamlar sıklıkla yapılmıştır. Yurtdışına öğrenci gönderilmesi muhalefet tarafından Amanullah Han'ın en ciddi hatası olarak görülmüştür (B.C.A., 30.10.0.0./257.731.17; B.C.A., 30.10.0.0./257.731.21).

Türk-Afgan dostluğu, kardeşliği yalnız yukarıda zikrettiğimiz maddi ölçekli örneklerden ibaret değildir. Mustafa Kemal Paşa Afganistan'ın bağımsızlık günü yıl dönümlerinde Amanullah Han'a tebrik mesajları göndermiştir. Buna karşılık Amanullah Han da Cumhuriyetin ilanının yıl dönümlerinde Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik mesajları göndermeyi ihmal etmemiştir (Şimşir, 1993, C. 1, s. 20-24, Belge 22, 23, 25, 26, 27; Öksüz, 2001, s. 770). Yine Türkiye Ankara'yı başkent ilan edilmiş, ancak büyükelçiliklerini Ankara'ya taşıyan sadece Afganistan ile Sovyetler Rusya'dır (Milliyet Gazetesi, 1928; Saray, 1984, s. 30). Bu tür gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkileri daha da pekiştirmiştir (Özer, 2013, s. 282).

Türk ve Afgan devlet başkanları arasındaki samimi ilişkiler, 1928 senesinde zirveye çıkmış ve Afganistan Kralı Amanullah Han Türkiye'nin ilk resmi konuğu olmuştur.

2. Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye Gezisi

İyi eğitim almış, reformist ve aydın bir kişi olan Amanullah Han ülkesinin gelişmesi için yönünü Batı'ya çevirmesi gerektiği kanaatinindedir. Bu uğurda ülkesinde başlattığı çağdaşlaşma hamlesini daha sağlıklı yürütmek için dünya da meydana gelen

yapan ve Kabil hastanesinde modern tıp bölümleri oluşturan Dr. Rıfki Kamil Urga ve ekibi 1930'da Nadir Şah'ın desteği ile bir tıp okulu açtırmıştır. Böylelikle Afgan öğrenciler kendi ülkelerinde eğitim imkânı elde etmişlerdir. Nadir Şah tarafından Rıfki Bey'in isminin verildiği Tüberküloz Sanatoryumu açılmış, Kabil Üniversitesi'nin girişinde kendi adına bir anıt yaptırılmıştır. Dr. Rıfki Kamil Urga 17 yıl boyunca Afganistan'da çok başarılı çalışmalar yaptıktan sonra 14 Aralık 1944'te sağlık sebeplerinden dolayı Ankara'ya gelmiştir. Dr. Rıfki Kamil Urga'ya Türkiye'ye dönünce dönemin Dışişleri Bakanı M. Cevat Açıkalin ve Sağlık Bakanı Dr. Hulusi Alataş tarafından çeşitli ödüller ve takdimnameler verilmiştir. Takdimnamelerinde "Afganistan'da vazifenizden fazlasını da yaparak yüzümüzü ağartmış ve iki memleket arasındaki dostluğu takviye için durmadan çalışmış olmanızdan dolayı tebrik ve teşekkürlerimi takdim etmekten bahtiyarlık duyuyorum." denilmektedir. Bk. (Yeniğürbüz, 2006, s. 297-303).

ilerlemeleri yerinde tetkik etmek için Aralık 1927'de "Büyük Tur" dediği gezisine Kraliçe Süreyyâ, kızı, kayın validesi ve maiyeti ile çıkmıştır. Ziyaret edeceği ülkeler çoğunlukla Avrupa ülkeleridir. Seyahati için deniz yoluyla önce Hindistan'a gitmiştir. Ardından Hint Okyanusu ve Kızıldeniz yoluyla Mısır'a geçmiştir. Buradan sırasıyla Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere ve Sovyet Rusya'yı ziyaret etmiştir. Afgan Kralının dönüş güzergâhında uğrayacağı son iki ülke İran ve Türkiye'dir (İkdam, 1 Mayıs 1928; Öksüz, 2001, s. 771; Özer, 2013, s. 283).

Amanullah Han gezisinin en önemli bir durağı olarak değerlendirdiği "Mustafa Kemal'in Yeni Türkiye'sini yerinde görmek" istediğini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne iletmıştır (Sarhan, 2002, s. 118; Saray, 1984, s. 30; Akbaş, 2008, s. 313). Amanullah Han Türkiye'yi ziyaret etme isteği memnuniyetle kabul edilmiş ve hemen karşılama hazırlıklarına başlamıştır. Amanullah Han, Kraliçe Süreyyâ ve maiyetindekilerin Sivastopol limanından gemi ile alınarak İstanbul'a getirilmeleri, oradan da tren yoluyla Ankara'ya ulaştırılmaları şeklinde yolculuk planlanmıştır. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'yı getirecek heyet için, Cumhurbaşkanı namına Birinci Ferik Fahrettin Paşa ve Ferik Naci Paşa, eşleri, Kabil sefiri Nabil Bey, Âli Bey, Burhaneddin Bey, Teşrifat Genel Müdür Muavini Sadullah Bey ve iki yaver görevlendirilmiştir. Afganistan Sefiri Gulam Ceylani Han'a isterlerse heyete dâhil olabileceği bilgisi iletilmiştir. Ayrıca bu heyette gazetecilerde yer almıştır (İkdam, 16 Mayıs 1928; Şimşir, 2002, s. 153; Özer, 2013, s. 284).

Bilal N. Şimşir'e göre; gezi yolcuğu için Seyr-i Sefain İşletmesi'ne ait İzmir Vapuru kiralanmıştır. İzmir Vapurunun kaptanlığına Gülcemal adlı Türkiye'nin ilk transatlantiğiyle ABD'ye gidip gelen tecrübeli Lütfi Kaptan tayin edilmiştir. İzmir Vapuruna Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet muhripleri eşlik etmişlerdir. İzmir Vapuru bu ziyaret için hızlıca onarılmış, yeniden düzenlenmiştir. Bazı kamaralar genişletilmiş, güverteye kıymetli halılar döşenmiştir. Ayrıca vapurun salonuna kış bahçesi hazırlanmıştır. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'nın konaklayacağı kamara değerli tablolar ile süslenmiş, salona ipekten perdeler asılmıştır (Şimşir, 1998, s. 250; Cumhuriyet, 18 Mayıs 1928; B.C.A., 030 18 01 01 028 23 7, s. 1).

Vakit Gazetesi'nin 20 Mayıs 1928 tarihli yayınında Amanullah Han ve maiyetinin İstanbul'a gelişi şu şekilde aktarılmıştır:

"Kardeş Afganistan hükümdarı dün şehrimize geldiler. Ve İstanbul halkı tarafından tezahüratla karşılandılar. Amanullah Han Hazretleri 'Türkler, siz bizim gözbebeğimizsiniz. Burada kardeş bir milletin içinde bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Sizleri hürmet ve muhabbetle selamlıyorum. Afganlılar sizin kardeşlerinizdir. Bütün milletim tarafından sizlere selamlar söylüyorum' buyurdular"¹¹ (Vakit, 20 Mayıs 1928).

30 Nisan 1928'de Sovyet Rusya üzerinden İstanbul'a gelmesi planlanan Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'nın yolculuğunda refakat etmesi için birinci mihmandar olarak Fahrettin Paşa görevlendirilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa, Fahrettin

¹¹ Bu geziye dair diğer gazetelerde çıkan haberler için bk. (Milliyet, 20 Mayıs 1928; Anadolu, 20 Mayıs 1928; Hizmet, 20 Mayıs 1928).

Paşa'yı Afgan ordusuna Genel Kurmay Başkanı olarak vazifelendirmeyi dahi düşünmüşlerdir. Amanullah Han'ı karşılama görevini alan Fahrettin Paşa, Afgan Kral'ını karşılamak için hemen Sivastopol Limanı'na gitmiştir. 17 Mayıs'ta öğleden sonra Birinci Mihmandar Fahrettin Paşa ve yanındakiler, Sivastopol limanına ulaşmışlardır. Sivastopol'da Türk heyetinin gelişi üzerine Ruslar büyük bir karşılama töreni hazırlamışlardır (İkdam, 18 Mayıs 1928). Türk heyetini karşılayanlar arasında Türkiye'nin Sovyet Rusya büyükelçisi Tefvik Bıyıklıoğlu'yla Rusya Sefiri Karahan da vardır. Fahrettin Paşa'nın aktardığına göre; akşam orduevinde ziyafet verilmiş ve ikramlarda bulunulmuştur. 18 Mayıs'ta saat 11.00'da Amanullah Han ile Kraliçe Süreyyâ Sivastopol şehrine gelişi üzerine büyük bir merasim yapılmış ve kendileriyle tanışma gerçekleşmiştir (Hizmet, 20 Mayıs 1928). Öğleden sonra saat 14:30'da büyük bir merasimle Sivastopol limanından uğurlanmışlardır. Savaş gemileri, uçaklar bir müddet onlara refakat etmiş ve Amanullah Han'ı geçirmişlerdir (İkdam, 20 Mayıs 1928). Afgan Kralı Amanullah Han modern giyinmiş, esmer, kara gözlü, kara bıyıklı, yakışıklı, gürbüz ve çevik bir gençtir. Kraliçe Süreyyâ ise oldukça nazik, güzeldir ve bir Avrupalı gibi açık giyinmiştir (Akbaş, 2008, s. 315).

Amanullah Han meramını anlatabilecek kadar Türkçe bilmektedir. Kraliçe Süreyyâ ise Farsça konuşmaktadır. Vapurda Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ samimi bir halde gazetecilerle görüşmeler yapmıştır. Bu esnada Afgan Kralı Kraliçe Süreyyâ'ya tercümanlık yapmıştır. Fotoğrafçılar bol bol resim çekmişlerdir. Resmiyetten uzak duran Afgan Kralı popüler görünmeye çalışmıştır. Öğle yemeğini Fahrettin Paşa'yla birlikte yemiş, akşamı da vapurda eğlenerek geçirmişlerdir. 19 Mayıs günü öğleden sonra geminin süvari kulesinde Amanullah Han Fahrettin Paşa'ya yolculuğunu ve ülkesinin güzelliklerinden bahsetmiştir. Denizleri olmamasından duyduğu üzüntüden bahsetmiş, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadeledeki başarısından övgüyle ve gıptayla bahsetmiştir. Boğaza yaklaştıklarında İstanbul Valisi Mithat Bey ve Donanma Kumandanı Amiral vapura gelerek Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'yı selamlamış, Türk deniz ve hava filosu eşliğinde boğaza girmişlerdir. İstanbul boğazının her iki yakasında toplanan halkın mendil sallayışları, tezahüratları arasında yol alırken Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ boğazın muhteşem güzelliğine hayranlıklarını dile getirmişlerdir (Altay, 1970, s. 426; Çeçen, 1999, s. 193; Armaoğlu, 1991, C. 1, s. 331).

3. Ankara Gezisi

Ankara 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti olmuştur (Şimşir, 1998, s. 242). Ankara başkent olduğundan beri hiçbir yabancı lider, devlet adamı, yönetici Ankara'ya gelmemiştir. Ankara'ya ilk ziyaret eden lider olma onuruna Afganistan Kralı Amanullah Han'a nasip olmuştur. O sıralar bazı Batı ülkeleri bilhassa İngiltere Ankara'nın başkent olmasını kabullenmemiştir. İngiliz büyükelçileri Ankara'ya gelmemek için direnmiş, boykot etmeye kalkmışlardır. Bundan dolayı da Amanullah Han'ın ziyareti, Türk halkını ve özellikle de Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü memnun etmiştir (Şimşir, 1998, s. 250; Akbaş, 2008, s. 315).

3.1. Ankara Gezisinin İlk Günü

Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ İstanbul'a ulaşmış, Haydarpaşa Garı'ndan trenle Ankara'ya doğru hareket etmişlerdir. Tren 10 Mayıs 1928 tarihinde saat 11:00

dolaylarında başkent Ankara'ya ulaşmıştır. Devlet erkânı Ankara Garı'nda ilk misafirleri karşılamak için hazır bulunmuştur. Bilal N. Şimşir'in Amanullah Han'ın karşılanışını ve Ankara'daki ilk gününü şöyle anlatmaktadır:

“20 Mayıs 1928 Pazar günü Ankara şehri güzel bir gün yaşıyordu. Saat 11.00'a doğru Meclis Başkanı, Başkan vekili, Hükümet üyeleri, e büyük üniformalı, resmi kıyafetli, ordu mensupları, Hükümet ve devlet dairelerinin mensupları birer birer gelmeye başladılar ve programda belirlenmiş yerlerini aldılar. Vekil Beyler geldikçe törendekiler yerlerine geçiyorlardı. Meclis başkanı İsmet Paşa istasyonun arka kapısından girerken, resmi tören müziği başladı. Bando selam havası çaldı. Şehrin üzerinde uçaklar uçuyordu. Gazi Hazretleri bir ara çadırından çıktı ve havada uçan uçakları selamladı. Saat 11.30'a doğru bir düdük sesi ile aylardan beri beklenen misafir geldi. Defneler arasındaki Türk ve Afgan bayrakları ile süslenmiş lokomotif uzaktan bir müjdecî gibi göründü. Tren durdu ve vagonun balkonunda Kral üniformasıyla, Kraliçe Hazretleri bir manto ile sade olduğu kadar zarif giyinmiş halde göründüler. Kral ve Kraliçe'nin arkasında Afgan büyükleri bulunuyorlardı. Gazi Mustafa Kemal Paşa iki adım ilerleyerek kardeş milletin Kral'ını, Türkiye'nin büyük misafirini başıyla selamladı. Amanullah Hazretleri resmi selamlamadan sonra elini Gazi Hazretleri'ne uzattı ve kalpten gelen arzu ve sevinçle iki el birleşti. Gazi Mustafa Kemal Hazretleriyle Amanullah Han Hazretleri kucaklaştılar. Kral Hazretleri sağında duran Kraliçeyi Gazi Hazretleri'ne takdim etti ve Gazi Hazretleri Kraliçe Hazretleri'nin elini sıktı. Daha sonra Mustafa Kemal kısa cümlelerle misafirlerine 'hoş geldiniz' dedi ve seyahatinin iyi geçip geçmediğini sordu. Devamında takdim töreni başladı. İlk Kral Hazretleri yanındakilerini Gazi Hazretleri'ne takdime başladı. Sonra Gazi Hazretleri tarafından meclis başkanı Kazım Paşa'dan başlayarak Başvekil (Başbakan), Vekiller, Askeri Erkan Kral Hazretleri'ne ve Kraliçeye birer birer takdim edildi. Kral Amanullah Han Hazretleri eski Kabil elçisi Fahrettin Paşa'ya güzel sözler söyleyerek kucakladı” (Şimşir, 1998, s. 250; Altay, 1970, s. 428; Vakıf, 18 Mayıs 1928).

Devlet erkânı Amanullah Han ile tanıştırdıktan sonra Ankara Emniyet Müdürü Asaf Bey bir konuşma yapmıştır. Şöyle ki: “Dost ve kardeş milletin yüce hükümdarı Ankara şehrine şeref buyurdunuz. Ankara halkı ve şehir adına hoş geldiniz deme gibi şerefli görevi arz etmekten dolayı mutluyum” demiş ve Amanullah Han da şöyle cevap vermiştir: “Sevdiğim bir millet arasında kendimi görmekten dolayı mutluyum. Ankara halkına teşekkür, saygı ve selam ederim”. Ardından Asaf Bey Kraliçe Süreyyâ'ya zarif bir buket hediye etmiştir (Anadolu, 21 Mayıs 1928; Hizmet, 21 Mayıs 1928).

Teşrifat memurlarının işaretleriyle arabalar programda belirlendiği üzere Ankara Palas'a doğru hareket etmiştir. Ankara Palas önüne halk, dost ve kardeş ülkenin liderini görmek ve alkışlamak için gelmiştir. Arabalar geldikçe alkışlar yükselmiş, Amanullah Han bekleyen halkı selamlamıştır. Amanullah Han ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kraliçe Süreyyâ ve maiyetiyle otele girmişlerdir. Gazi Mustafa Kemal Paşa misafirlerine dairelerine kadar eşlik etmiştir. Kısa süre birlikte oturduktan sonra dinlenmeleri için misafirlerinin yanından ayrılarak Çankaya Köşkü'ne geri dönmüştür. Cadde üzerinde sıralanan insanların alkışları dinmemiş, zaman geçtikçe de daha da

yükselmiştir. Amanullah Han otelin büyük balkonuna çıkarak sevgi ve samimiyetle alkışlayan insanları selamlamıştır. Lakin insanların Amanullah Han'ın her selamının dakikalarca alkışlaması üzerine Amanullah Han içeriye girerek biraz sonra Kraliçe Süreyyâ ile bir kez daha halka sevgilerini göstermek için otelin büyük balkona çıkmışlardır. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ için özel olarak pişirilen öğle yemeğini otelde yemişlerdir (Akbaş, 2008, s. 316).

Saat 15.30'da Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ otelden çıkarak maiyetiyle birlikte Çankaya'ya gelerek Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e iade ziyarette bulunmuşlardır. Çankaya güzergâhındaki evlerin, köşklerin penceresinde, bahçesinde insanlar Cumhuriyetin ilk resmi misafirlerinin geçmesini beklemişlerdir. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ böylece samimi sevgi gösterişi içinde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ikametgâhına varmışlardır.

Saat 17.00'de Gazi Mustafa Kemal Paşa misafirleriyle beraber Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gelmiştir. Bu esnada uluslararası rakamların kabulüne dair kanun teklifi görüşülmektedir. Karşıt fikirlerden ötürü ciddi tartışmalar yaşanmaktadır. Amanullah Han kanun görüşmelerini büyük bir ilgiyle izlemiş, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasını dikkatle dinlemiştir. Alkışlar eşliğinde onaylanan kanun teklifinin ardından istiklal madalyaları sahiplerine verme töreni başlamıştır. İstiklal madalya teslim töreni başlayınca Kazım Paşa kürsüye çıkmıştır. Meclis Başkan koltuğuna vekillerden Rafet Bey oturmuştur. Kâtip Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref Bey isimleri okumuş, madalya sahipleri sırayla kürsüye çıkarak Kazım Paşa'dan madalyalarını almışlardır. Bu sıra da Kürsüye çıkan yaşlı bir kadın, Kraliçe Süreyyâ'nın özellikle dikkatini çekmiştir. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ ayrılırken localara selam vermiş ve meclis üyelerinin alkışları eşliğinde uğurlanmışlardır.

Saat 19.00'da Gazi Mustafa Kemal Paşa konuklarına balkondan Ankara'nın etrafını gösterip bir şeyler anlatırken başta ordu müfettişi Ali Sait ve Erkânı Harbiye Müdürü Hüseyin Hasan Paşalar İstiklal kahramanları muhafızlar, izciler ve mektepliler geçit töreni yapmışlardır. Amanullah Han kahramanları selamlamış ve geçit törenini dikkatle takip etmiştir. Minik mektepli kızlar geçerken Kraliçe Süreyyâ ellerini kaldırarak yavruları selamlamıştır. Töreninin ardından İstiklal Marşı ve güzel şarkılar eşliğinde misafirler ile Gazi Mustafa Kemal Paşa meclisten çıkmış ve yaya olarak otelin önüne gelmişlerdir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın misafirleriyle vedalaşmasından sonra otel önünde toplanan insanların alkışları eşliğinde Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ köşklarine çekilmişlerdir (Şimşir, 1993, s. 30).

3.2 Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Konukları Şerefine Verdiği Ziyafet

20 Mayıs 1928 akşamı Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ şerefine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından bir ziyafet verilmiştir (Hizmet, 21 Mayıs 1928; Vakit, 21 Mayıs 1928; B.C.A. 030 18 01 01 028 23 7, s. 6). Kazım (Özalp) Paşa, Başvekil Paşalar, Vekil Heyeti, Divan Başkanı, Ordu Mensupları, Hükümet Erkânı ve yazarlar hazır bulunmuşlardır. Bu vesileyle Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Afgan Kralı Amanullah Han karşılıklı konuşma yapmıştır (İkdam, 21 Mayıs 1928). Gazi Mustafa Kemal Paşa konuşmasında:

“Kral Hazretleri,

Türk milleti ve Cumhuriyet Hükümeti ve ben, zatı hükümdarlarını ve Kraliçe Hazretleri’ni Türkiye’de görmekle pek ziyade mesrur ve memnunuz. Bugün kardeş Afgan milletini, asil ve kıymetli şahıslarında temsil eden biraderim hassım Kral Hazretleri’ni ve muhterem Kraliçe Hazretleri’ni hükümet merkezimiz Ankara’da Türk milleti ve devleti namına şahsan selamlamakla bahtiyarım. Afgan milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münasebetler ve uhuvvet rabitaları pek kadimdir. Tarihin silinmez sahifeleri, o münasebetlerin ebedi hatıraları ile doludur (Şimşir, 1993, C. 1, s. 31).

İşte bugünkü Afgan ve Türk milletleri, sayısız asırların ve büyük kıtaların içine hatıralar ananeler salan büyük milletlerin evlatlarıdır.

Aziz dostumuz Kral Hazretleri!

Tarihin ne garip tecellileri, dünya hadiselerinin ne manidar tesadüf ve müşabehetleri vardır. Zatı hükümdarileri, 1919’da kahraman Afgan milletinin balında olarak, Asya’nın ortasında, istiklal için mücadeleye atılırken biz de aynı tarihte burada, Avrupa’nın şarkında, bütün medeni cihanın pişienzarında, istiklal ve hürriyetimize vurulan darbelere göğüslerimizi siper ederek dövüşüyorduk (Sarhan, 2002, s. 247).

İstiklal ve hürriyetlerini her ne bahasına ve her ne mukabilinde olursa olsun, ihlal ve takyide asla müsamaha etmemek; istiklal ve hürriyetlerini bütün manasıyla masum bulundurmamak ve bunun için icap ederse, son ferdinin son damla kanını akıtarak tarihini şanlı misal ile tezyin etmek; işte istiklal ve hürriyetin hakiki mahiyetini, şamil manasını, yüksek kıymetini, vicdanında idrak etmiş milletler için esasi ve hayati prensip... Ancak bu prensip uğrunda her türlü fedakârlığı, her an, ifaya müheyya ve kadir bulunan milletlerdir ki, mütemediyen beşeriyetin hürmet ve riayetüne layık bir heyeti içtimaiye olarak mütalaa olunabilir. Afgan milleti ve Türk milleti, bu iki kardeş millet, bu prensibin hakiki salikleri olduklarını fiilen ispat ettiler (Şimşir, 2009, 22; Akbaş, 2008, s. 318).

Kral Hazretleri!

Medeni ve teceddütکارانه ıslahat yolundaki faaliyet ve mesainizin ne kadar huzur ve sükûn iltizam ettiğini takdir ve buna mazhariyetinizi samimiyetle temenni ederim. Gerçi Afganistan’ın coğrafi vaziyeti ve bu sebeple devletinizi siyasi şeraiti mühim, ciddi ve naziktir. Tarih, bu ehemmiyet ve nezaketin içinde bulunulan şerait ve ahval ne olursa olsun; bir an nazarı dikkatten dur tutulmamasını amirdir. Hatta vehim ve vesveseyle! Fakat derakap Beyan etmeliyim ki, Afganistan’ın Hindi kuşu ile çetin ve sert tabiatı ve Afgan milletinin müspet zekâ, cesaret ve kahramanlığı ve bilhassa Afgan devletinin mümtaz hükümdarının yüksek şahsiyeti her türlü ihtimalin karşısında katiyet ve kudretle yükselen bir abidedir. Biz bunu biliyoruz ve kalbi hislerle takdir ediyoruz. Sizi ve milletinizi ve memleketinizi cidden seven Türk Milleti’nin

reisi olarak, samimen arz edeyim ki, Afganistan'ın maddi ve manevi terakki ve tealisi yolunda teşebbüslerinizin, az zamanda husulpesir olduğunu görmek, bizim ahassı amalımızdır. Muvaffakiyetinizin muhakkak olduğuna itminanımız katidir. Bu hususta, bir kardeş millete tabiaten teveccüh eden vazife ve mükellefiyetleri, türe Devleti, istitaatı dairesinde ifaya şitaban olmaktadır. Afganistan'ın kıymetli hükümdarı Amanullah Hazretleri, İstikbalin yüksek ufuklarından tulua başlayan güneş asırlardan beri ıstırap çeken milletlerin taliidir! Bu taliin artık bir daha siyah bulutlara bürünmemesi, milletlerin ve onların pişvalarının ihtimam ve fedakârlığına vabestedir. Afgan milletinin ve zikudret hükümdarının ve pek muhterem Kraliçe Hazretleri'nin talii tealisi parlak olsun" diyerek bitirmiştir (Aydın Tarihi, Temmuz 1928, No. 52; İkdam, 21 Mayıs 1928; Şimşir, 1993, C. 1, s. 33; Akbaş, 2008, s. 318-319).

Gazi Mustafa Kemal Paşa konuşmasını bitirdikten sonra Amanullah Han da Afgan ve Türk iki milletin arasındaki kardeşlik bağlarını şöyle dile getirmiştir:

"Aziz ve âlicenap kardeşim, Aziz Türkiye toprağına muvasalat ve mümtaz zatınız ve biraderiniz Türk milletiyle vukua gelen mülakat münasebetile duymakta olduğum nihayetsiz kalbi sürurumu zapt edemiyorum. Tabiat dâhil bu iki milletin yeni hayatının tarihini bir zamandan başlatıyor. Yani Afgan milleti şerefli bir hayat istihsal etmek için benim emrim altında müttehid-ül kerime olarak mesai ibrazına başladığı zaman necib Türk milleti dahi bergüzide ve dana zatınızın rehnümalığıyla hukuk-u meşruasını istirdat için merdane mücahedeye kıyam etmiş idi. Vuku bulan milli mesai hiçbir asırda neticesiz kalmadığı gibi bu iki gayyur milletin mücahedeleri de menfaatle dolu neticeler intac eyledi. Ve bu iki millet mevcudiyetlerini ve yaşamak haklarını medeni dünya muvacehesinde ispata muvaffak oldular Biz iki birader ve refik-i mesaiyiz ve bu iki kardeş milletin mukadderatı atıye sefinesini idare ve memleketlerimizde asr-ı hazır terakkiyatını istihsal için makasid ve vezaif sahibiyiz. Afgan milleti kendine biraderlik noktai nazarından teveccüh eden vazifelerin ifasına istitadı derce müheyyadır (Şimşir, 2009, s. 34; Ünal, 2007, s. 47).

Muhterem Reis Hazretleri!

Aziz Türkiye'nin faaliyet ve kudret numunesi olan Zatı Devletinizin gece gündüz çektiğiniz zahmetler neticesinde hâsil eylediği bugünkü terakkiyatı ben ve aziz milletim memnuniyet ve iftihar dolu gözler ile görmekteyiz. Necip Türk milletinin terakki ve teali yolunda attığı her adımdan dolayı Afgan milleti müftehir olmaktadır. Biz Zatı Âlinizin genç Türkiye'yi dokuz sene zarfında ne büyük terakki payelerine çıkardığınızı, ne gibi ihtiyaçlardan kurtardığınızı ve bu kahraman milletin saadet ve kuvvetini nasıl istihsal buyurduğunuzu itminan ve şükran ile dolu bir göz ile görüyoruz. Ben kati bir itminan ve kanaat ile genç Türkiye'nin parlak istikbalini görmekteyim. Sizi bunun yegâne amili bildiğim cihetle Zatı biraderinize karşı büyük bir hissi muhabbet ve halel-i napezir bir imtina duymaktayım.

Türk Milletinin Kıymetli Hükümdarı Reis Hazretleri,

Ben ve Kraliçe, benim ile aziz milletim hakkında derin biraderlik hissiyatını ve Türk milletinin lütfünü gösteren Zatı Âlinizin samimiyet ile dolu sözlerinizden ve hidematı milli yeme taalluk eden takdiratınızdan dolayı teşekküratı kalbİYemizi teccide eder ve aziz Türk milletinin terakki ve tealisini ve Türkiye'nin yegâne necisi olan Zatı devletinizin ömür ve afiyetinin devamını temenni eyleriz" (Sarıhan, 2002, s. 35; Hizmet, 22 Mayıs 1928).

Bu iki tarihi konuşma üzerinde dikkatle durmak lazımdır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın görüşleri üzerinde uzun uzun düşünmek lazımdır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın söylevinde dile getirdiği konular, öğütler, gerçekleştirdiği inkılâplar Afgan Kralı Amanullah Han'ı oldukça etkilemiştir. Zira Amanullah Han "ağabeyim" diye hitap ettiği, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'le çabucak dost olmuştur. Atatürk'ün ona söylediği nasihatlerini benimseyip kabul etmiştir. Ayrıca nasihatleri uygulayacağını dile getirmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ona önce kuvvetli bir ordu kurmasını, ondan sonra diğer işlere başlamasını salık vermiştir (Saray, 1987, s. 122).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından ve 20 Mayıs 1928 günü akşamı Afgan Kralı Amanullah Han'ın onuruna verilen yemek ziyafete her iki liderin konuşmaları, Fransızcaya tercüme edilerek dış basına ve büyükelçiliklere gönderilmiştir. İngiliz Büyükelçisi George Clerk bu tercümeleri 22 Mayısta Londra'ya göndermiştir. İngiliz Büyükelçisi George Clerk ziyafetle ilgili bazı yorumlar yapmıştır. Onun yorumlarını Bilal N. Şimşir şöyle özetlemektedir:

"Gazi'nin konuşması, kardeş millet yararına bazı ilkeleri içereceği, bu nedenle Gazi'nin buna özellikle önem verdiği bir süredir söyleniyordu. Konuşmada kanının son damlasına kadar bağımsızlığını savunması gerektiğini Afganistan'a hatırlatıyor. Kral'a da, terakki yolunda Gazinin cesareti ve kararlılığı ile yürümesi salık veriliyor. Ancak Mustafa Kemal, Türk ve Afgan kardeşliğini vurgularken Afganistan'ın Asya, Türkiye'nin ise Avrupa olduğu gerçeğini belirtme gereği duyuyor. Konuşmasında, Afganistan'a doğrudan yapılacak yardımlara da değinen Gazi, ancak bu yardımların Türkiye'nin imkânları ölçüsünde olacağını belirterek sınırlandırılmasına da özen gösteriyor. Cumhurbaşkanı, Afganistan'ın coğrafi durumuna ve dolayısıyla ülkenin ciddi ve nazik siyasi şartlarına imada bulunuyor ve açıkça Hindi Kuş'tan söz ediyor. Buna bakarak konuşması İngiltere aleyhtarı bir tonda imiş gibi görülebilir. Ankara'daki Rus Büyükelçisi Bay Suritz belki bunu böyle okuyup keyiflenecektir. Ama ben böyle bir yoruma katılamam. Gazi, Afganistan'ın iki büyük ve güçlü devlet arasında zor bir yolda olduğunu söylemek istemiştir. Gerek Mısır'ın gerek Afganistan'ın önündeki engel İngiltere'dir. Bu durum Gazi'nin İngiltere ile ilişkilerini de etkilemez. Çünkü o, İngiltere ile olan kendi zorluklarını halletmiştir. Gazi'nin İngiltere yanlısı olduğunu söylemek istemiyorum. Ama bugün onun İngiltere ve Batılı devletler ile mümkünse yakınlaşmaya çalıştığı kanısındayım. Tarih araştırmacıları için şu nokta da

ilginç olabilir: Gazi'nin ve Amanullah Han'ın konuşmasında İslam kelimesi bir defa bile geçmiyor" (Şimşir, 2002, s. 173; Akbaş, 2008, s. 320).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk Türkiye Cumhuriyeti başkenti Ankara'da ilk defa yabancı bir lideri ağırlamaktan duyduğu mutluluğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

"Birader-i hassım Kral Hazretleri'ni ve muhterem Kraliçe Hazretleri'ni hükümet merkezimiz Ankara'da Türk Milleti ve Türk Devleti namına şahsen selamlamakla bahtiyarım. Geleceğin yüksek ufuklarından doğmaya başlayan güneş, asırlardan beri acı çeken milletlerin talihidir! Bu talihin artık bir daha siyah bulutlara bürünmemesi, milletlerin ve onları yöneten önderlerin özenine ve özverilerine bağlıdır." demiştir. Bugün kardeş ülke Afganistan'ın başına gelen felaketlerin sorumlularının kimler olduğunu bu ifadelerin içinde görmek mümkündür. Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı seçildikten sonra yurt dışına çıkmamış, hatta Ankara'dan İstanbul'a dokuz yıl boyunca gitmemiştir. Buna karşın Afgan Kralı'nın uzun süren bu yurt dışı gezisini ilgi ve kaygıyla izlemiştir. Gazi Hazretleri konuşmasında Kral'ı ikaz etmeyi de ihmal etmiyor ve "devletinizin siyasi şartları önemlidir, ciddidir ve naziktir. Tarih bu ehemmiyet ve nezaketin bir an bile gözden uzak tutulmamasına amirdir" diyordu (Şimşir, 2002, s. 175).

Atatürk tarihi doğru değerlendirdiği gibi geleceği de görmüştür. Yukarıdaki sözlerinden Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Amanullah Han'ın devrileceğini anlamıştır. Bundan dolayı tarihi hatırlatarak Amanullah Han'ı uyarmıştır. Afganistan'ın kuruluşundan beri kaç emirin katledildiğini, kaçının tahtından indirildiğini hatırlatmıştır. Amanullah Han'ın ülkesinde istediği yenilikleri Gazi Mustafa Kemal Atatürk takdirle izlediğini söylemiştir. Fakat Afgan toplumunun tutucu yapısına da dikkat etmesi için uyarmıştır. Türk ile Afgan milleti arasında ciddi farklılıklar vardır. Türkiye'nin kat ettiği Nizam-ı Cedit, Tanzimat, Islahat, I. ve II. Meşrutiyet ve nihayetinde Anadolu İhtilali gibi süreçlerin hiçbiri Afganistan'da yaşanmamıştır. Bundan dolayı Afganistan'da Türkiye benzeri yenilikler yapmak oldukça güç olacağına dikkat çekmiştir (Şimşir, 2002, s. 176). Amanullah Han iyi eğitim almış, reform yanlısı, oldukça girişken bir liderdir. Ancak dikkatli olması lazımdır. Yoksa kökleşmiş örf ve adetler, hassasiyetler yüzünden ciddi sorunlar yaşayacaktır. Yine de Afgan toplumunda aydın bir kesim de vardır. Onların destekleriyle doğru yolu göstermek, iyi liderlik önderlik etmek etkili, sağlıklı ve verimli olabilirdi. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Amanullah Han'ın ziyaretine çok önem vermiş ve iyi hazırlanmıştır. Afganistan tarihini de ciddi şekilde incelemiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk söylevinde Türk-Afgan ilişkileri tarihine geniş yer vermiş, isabetli değerlendirmeler, doğru tespitler yapmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı konuşma iyi hazırlanmış, güçlü ve değerli bir tarihi belgedir (Şimşir, 2002, s. 178; Akbaş, 2008, s. 321-322).

3.3 Ankara Gezisinin İkinci Günü

21 Mayıs Pazartesi günü Amanullah Han, saat 11.30'da Fahrettin Paşa, Naci Paşa ve Afgan devletinin ileri gelenleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gelerek Ankara'daki yabancı ülke elçileri tören salonunda kabul etmişlerdir. Bu sırada

Amanullah Han askeri üniformasını giymiştir. Resmî kabulün sona ermesiyle Amanullah Han ve beraberindekilerle otele geri dönmüştür.

Başvekil tarafından saat 13.00'da Çankaya'daki ikametgâhlarında Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ onuruna özel bir öğlen yemeği verilmiştir. Amanullah Han, Kraliçe Süreyyâ ile maiyetindekiler mızraklı süvari takımları arasından otomobillerle geçerek Çankaya'ya gitmiş ve konağın kapısında karşılanmışlardır. Öğlen yemeğinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa ve eşi Huriye Tarzi bulunmuşlardır. Yemeğin ardından konuklar ve Cumhurbaşkanı Atatürk saat 16.00'da at yarışı izlemeye gitmişlerdir (Cumhuriyet, 23 Mayıs 1928; B.C.A., 030 18 01 01 028 7, s. 6). At yarışları bittikten sonra Gazi Mustafa Kemal Atatürk misafirlerini alarak halkın alkışları arasında koşu yerinden ayrılmışlardır. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ hipodromdan döndükten sonra saat 20.30'da Dışişleri Vekili Doktor Tefik Reşit Bey tarafından şereflerine bir akşam yemeği tertip edilmiştir. Diplomatik kurmayların hepsinin Saat 22.00'da hazır bulunduğu bir resmî kabul yapılmıştır. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ şerefine verilen bu ziyafete Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Prenses Nurisirrac, Huriye Tarzi Hanımefendi, Saray Veziri Mehmet Yakup Han, Serdar Mehmet Han, Serdar Gulam Sadık Han, Sahip Abdullah Han, Roma Elçisi Ali Mehmet Han katılmıştır. Ayrıca Türk ve Afgan diplomatlar ile birlikte yerli ve yabancı misyon şefleri de yemekte yer almışlardır (Aydın Tarihi, s. 3373-3377).

3.4 Ankara Gezisinin Üçüncü Günü

22 Mayıs Salı günü saat 11.00'da Ankara Palas'ta Vali Vehbi Bey, Şehir Emini Asıf Bey, Vilayet meclisinden İbrahim Rauf Bey, Ankara Belediyesi'nden Mümtaz Bey'den oluşan bir heyeti Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ otelin Krala tahsis edilen salonunda kabul edilmişlerdir. Heyet Ankara halkının memnuniyetini ve samimiyetini göstermek amacıyla bir takım hediyeler takdim ederek kabulünü rica etmişlerdir (Akbaş, 2008, s. 322; B.C.A., 030 01 01 028 23 7, s. 7). Hediyelerin takdimi esnasında Şehir Emini Asıf Bey şu sözleri sarf etmiştir:

“Ankara halkının zat-ı hükümdarlarına takdim edeceği hediyeler ne kadar pahalı dahi olsa Kral Hazretleri'nin huzuru karşısında değersiz kalır. Biz ise kardeş milletin hükümdarına gözlerimiz kadar sevdiğimiz Türk Milleti'nin göz bebeği olan Gazi'nin büstünü kararlaştırdık” (Ünal, 2007, s. 48).

Şehir Emini Asıf Bey'in bu sözlerinden çok duygulanan Amanullah Han cevaben Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e karşı taşıdığı dile getirmiş ve büstü gözünün önünde bulunduracağını söylemiştir. Amanullah Han konuşmasının devamında Ankara şehrinin son yıllarda kat ettiği ilerlemeyi büyük gurur ve memnuniyetle takip ettiklerini beyan ederek şehrin planını istemiştir.

Amanullah Han 22 Mayıs 1928 günü Çankaya'da kendilerine tahsis edilen Maraş Milletvekili Medhet Bey'in köşküne taşınmışlardır. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ 22 Mayıs günü öğle yemeğini Dışişleri Konağı'nda yemişlerdir. Milletvekillerinden oluşan heyeti saat 16.00'da kabul etmiştir. Ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa, Amanullah Han'ın onuruna özel çay ziyafeti tertip etmiştir (Cumhuriyet, 24 Mayıs 1928; B.C.A., 030 18 01 01 028 23 7, s. 7).

3.5 Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'nın Verdiği Ziyafet

Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ tarafından 22 Mayıs akşamı Ankara Palas Otelinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk onuruna bir ziyafet tertip etmiştir. Bu ziyafete Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa ve eşleri, Erkânı Harbiye Umumiyesi Müdürü Fevzi Paşa, Başbakan İsmet Paşa ve eşleri, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve eşleri, Ekonomi Bakanı Rahmi Bey ve eşleri, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, Eğitim Bakanı Necati Bey, Adalet Bakanı Mahmut Esad, Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu Bey, Sağlık Bakanı Refik Bey Nafa Bakanı Behiç Bey katılmıştır (Ayn Tarihi, s. 3378).

Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ 23 Mayıs 1928 Çarşamba günü akşama kadar Çankaya'daki kendilerine tahsis edilen konakta oturmuşlardır. Amanullah Han öğle yemeğini Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte yemiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile Kral iki saat görüşme yapmıştır. Amanullah Han saat 18.00'da arabasıyla şehrin etrafında bir gezinti yapmıştır. 23 Mayıs akşamı Ankara Palas otelinde Amanullah Han, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk şerefine bir ziyafet vermiştir. Ziyafete Bakanlar Kurulu ve elçiler de katılmıştır.

Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ, 24 Mayıs Perşembe günü öğlene kadar Çankaya'da kendilerine tahsis edilen köşkte istirahat etmişlerdir. Öğleden sonra Amanullah Han, Dışişleri Konağı'nda onurlarına verilen özel çay ziyafetine katılmıştır. Konak bahçesinde bulunan tenis sahasında Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'le tenis oynamıştır. Kraliçe Süreyyâ Hanım da paşaların eşleri ile birlikte şehirde bir gezintiye çıkmıştır (Milliyet, 25 Mayıs 1928).

Afgan Kral Amanullah Han'ı, 25 Mayıs Cuma günü saat 15.30'da Fahrettin Paşa, Naci Paşa ile Elçi Gulam Ceylani Han ve beraberindeki Afgan devlet ileri gelenleriyle bir resim sergisini ziyaret etmiştir. Amanullah Han sergideki eserleri dikkatlice inceleyerek sanatçılarımızı takdir etmiş ve beğendikleri tablolardan da 20 tanesini satın almıştır (Anadolu, 25 Mayıs 1928; Milliyet, 25 Mayıs 1928). Amanullah Han, Kraliçe Süreyyâ ve maiyetindekiler birlikte saat 16.00'da Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün çiftliğine bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk konuklarını çiftliğin kapısında karşılamıştır. Konuklarına Saat 17.30'a kadar çiftliği gezdirmiştir. Saat 18.00'da Gazi havuzuna çıkılmış ve Amanullah Han ile Gazi Mustafa Kemal Atatürk 10 dakika kadar sandalla gezmişlerdir. Sonra çiftlik binasına gelerek çiftlikte üretilen tere yağ, peynir, yoğurt ve benzeri mamullerle kahvaltı yapmışlardır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk misafirlerine çiftliğin çıkış kapısına kadar refakat etmiş ve kucaklaşarak konuklarını yolcu etmiştir (Anadolu, 25 Mayıs 1928; Cumhuriyet, 26 Mayıs 1928; İkdam, 26 Mayıs 1928).

26 Mayıs Cumartesi günü saat 15.00'da Kraliçe Süreyyâ Hanım, Prenses Nurisirrac, Huriye Tarzi Hanımefendi, Fahrettin Paşa ve Naci Paşa'nın eşleriyle birlikte resim sergisine gitmişlerdir. Sergide değerli ressamlarımız tarafından karşılanmış, tablolar dikkatle incelenmiştir. Kraliçe Süreyyâ Hanım özellikle kadın sanatçılarla ilgilenmiştir. İlk olarak Güzin Hanım'ın özellikle (Krizantemler) eserini takdir etmiştir.

Amanullah Han, Fahrettin Paşa ve Elçi Gulam Ceylani Han'la beraber 26 Mayıs'ta saat 15.00'da Numune Hastanesini ziyaret etmiştir. (Anadolu, 27 Mayıs 1928, s. 2;

İkdam, 27 Mayıs 1928). Numune Hastanesi'nde Sağlık Bakanı Refik Bey'le hastane Başhekimi Ömer Vasfi Bey ve hastane sağlık heyeti tarafından karşılanmıştır. Amanullah Han ameliyathaneyi, laboratuvarları, kliniği, mutfağı, çamaşırhaneyi gezmiştir. Bu sırada Sağlık Bakanı Refik Bey'in yaptığı tanıtımı büyük bir dikkatle dinlemiştir. Amanullah Han bu sırada odalardaki hastalara geçmiş olsun diyerek hatırlarını sormuştur. Numune Hastanesi'nde 45 dakika kaldıktan sonra ziyaretten duyduğu memnuniyetini ifade ederek ziyaret defterini imzalamıştır. Oradan İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nı gezerek incelemelerde bulunmuştur (Ayın Tarihi, s. 3381; Akbaş, 2008, s. 324).

4. Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'nın Başkent Ankara'dan İstanbul'a

Dönüşü

27 Mayıs Pazar günü, Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'nın başkentte sekizinci ve sonuncu günleridir. Afgan Kralı Amanullah Han, öğleden önce yanına Elçi Gulam Ceylani Han'ı ve maiyetinden birkaç kişiyi alarak mihmandarı Naci Paşa'yla birlikte Etnografya Müzesi'ni gezmiştir (Şimşir, 2002i, s. 183). Buradan ayrılıp telsiz istasyonuna gelmiş, Posta - Telgraf genel müdürü Fahri Bey, istasyon mühendisi Mahzar Bey ve İhsan Cemal Bey tarafından karşılanılmışlardır. Amanullah Han istasyonda yarım saat kadar almıştır. İstasyon hakkında bilgi almış ve ayrıca başkent Kabil ile telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Daha sonra Rasathane İstasyonu'nu ziyaret etmiş ve Müdür Yardımcısı Asım Bey'le buradaki asistanlar tarafından karşılanmıştır. Rasathane İstasyonu'nda 25 dakika kalarak araç ve gereçler hakkında malumat almıştır. Oradan telsiz telefon santraline gelmiş ve burada Amanullah Han'ın gördüğü tertip ve düzenin mükemmelliğinden çok etkilenerek Niyazi Bey'e: "Sizi takdir ederim. Biz de sizin gibi memleketin yükselişi için gayret ediyoruz. Sizlerin bu kadar düzenli ve mükemmel çalışma ve becerinizden ben onur duyarım" demiştir ve ziyaret defterini imzalayarak telsiz telgraf salonuna geçmiştir. Salondan çıkarken şu cümleleri sarf etmiştir: "Bütün yeniliklerden ve gelişen eserlerden kendi ülkem kadar onur duydum. Bundan son derece mutluyum". Buradan ayrılırken bütün memurlarla el sıkışmıştır. Amanullah Han Türkiye'ye geldikten sonra gözlemleri ve izlenimleri hakkında hiçbir gazeteciye görüş bildirmemiştir. Ancak Ankara'dan ayrılmadan yarım saat önce Çankaya köşkünde Hâkimiyeti Milliye Muhabirine gözlemlerine ve izlenimlerine dair bir açıklama yapmıştır. Amanullah Han hareket hazırlıkları arasında Hâkimiyeti Milliye muhabirine elinde Hâkimiyeti Milliye'nin dünkü sayısını tutarak şöyle demiştir:

"Hâkimiyeti Milliye'yi evvelce bilirdim; fakat bu sefer çok yakından tanıdım. Bilmeniz için söylüyorum, her gün samimi bir arzu ile getiriyorum ve okuyorum. Görüyorsunuz ki şimdi bile elimde gazetenizin bugünkü sayısı var." Hâkimiyeti Milliye Muhabiri, Amanullah Han'ın iltifatına teşekkür etmiş ve seyahatleriyle ilgili izlenimlerini sormuştur. Amanullah Han'da söyle cevap vermiştir:

"Pek samimi ve içten bir surette karşılandım. Ve sevgi etkileri gördüm. Ankara'nın anılarını daima anacağım; çünkü bu anı içten ve samimidir. Biz de

Kabil'i Ankara gibi yeniden yapıyoruz. Planımızdan size göndereceğim" (Aydın Tarihi, s. 3382).

Amanullah Han daha sonra fen müessesesini ziyaretini şu cümlelerle açıklamıştır:

"Bütün Avrupa'yı gezdim, çok mükemmel müesseseler gördüm. Esasen bu müesseseler hakkında evvelceden bilgilerim vardı; fakat burada gördüğümüz müesseselerin esasında mükemmeliyet ve düzenini de olağanüstü buldum. Hakikaten ciddi ellerle ve aşkla kurulmuş olan bu müesseseleriniz çok kıymetli ve güçlüdür" (Aydın Tarihi, s. 3382).

Amanullah Han daha sonra Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Devleti ileri gelenleriyle tanışmaktan doğan duygularını şöyle açıklamıştır:

"Gazi dünyanın en büyük adamı ve en önemli askeridir. Temaslarımda lütuf ve sevgilerini gördüm. Kendileriyle haberlerden tanışıyor ve seviyordum; fakat görüştüğümde sonra değerinin büyüklüğünü daha iyi anladım. Kendileriyle yakından tanışmaktan dolayı çok onurluyum. Türkiye büyükleri ile temaslarımdan çok memnunum bugün hepsinin ayrı ayrı dostluk ve samimiyetlerini taşıyorum, hepsini sevdim, kendileri ile tanışmaktan doğan mutluluk içindeyim" (Aydın Tarihi, s. 3382).

Amanullah Han muhabirin Türk-Afgan anlaşması hakkındaki sorusuna cevaben: "Bu anlaşmanın imzalanması benim için mutluluk ve sevinçtir" demiştir. Muhabir teşekkür edip ayrılırken Amanullah Han: "Bilmem iyi ifade edebildim mi? Çünkü Türkçem görüyorsunuz ki o kadar kuvvetli değildir. Size Kabil'in fotoğraflarını vermek isterdim; fakat şimdi eşyalar arasındadırlar. Mutlaka göndereceğim. Arkadaşlarınıza selamımı söyleyin, halka da sevgi ve samimi selamlarımı iletiniz. Ben sizi çok sevdim, şimdi gördükten sonra daha ziyade sevdim" demiştir (Aydın Tarihi, s. 3383).

27 Mayıs 1928 Pazar günü saat 17.00'da Gazi Mustafa Kemal Atatürk misafirleriyle birlikte istasyona gelmiştir (Şimşir, 2002, s. 186). İstasyondan hareket amiri yanlarına gelerek: "Gidebilir miyiz? Emirlerinizi almaya geldim" diye sorulunca olumlu dönüş yapılmış ve tren tam 18.00'da istasyonu dolduran kalabalık halk kitlesinin alkışları arasında hareket etmiştir. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile Dışişleri Bakanı misafirleri Gazi İstasyonu'na kadar uğurlamışlardır. Trenin kalkarken vagonun balkonundan Kraliçe Süreyyâ eğilerek alkış tutan halka iltifat etmiş, Kral Amanullah Han da ellerini sallayarak insanları selamlamıştır. Türk halkı raylar üzerinden yürüyerek bir müddet treni takip etmiştir. Bu çok sade fakat samimi tören Türklerin dost ve kardeş millet önderine gösterdiği derin sevginin en canlı göstergesidir. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Gazi İstasyonu'nda misafirlerle vedalaşmış ve iyi yolculuklar temennisinde bulunarak ayrılmışlardır (Hizmet, 28 Mayıs 1928; Aydın Tarihi, s. 3383).

4.1. Afgan Kralı Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'nın İstanbul Gezisi

Özel trenle Ankara'dan hareket eden Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ ile maiyetindekiler çeşitli istasyonlarda bekleyen insanların tezahüratlarıyla karşılanmışlardır. 28 Mayıs Pazartesi günü saat 10.00'da İstanbul Haydarpaşa

istasyonuna ulaşmışlardır. Haydarpaşa istasyonunda İstanbul Valisi Mithat Bey, Şehir Emini Muhittin Bey, Kolordu komutanı Şükrü Paşa, parti müfettişi Hakkı Şinasi Paşa, Darülfünun Emini Neşet Ömer Bey, askeri ve mülki memurlarla liseli, ortaokullu ve ilkokullu erkek ve kız talebeler, polis, askeriye, askeri polis, jandarma, belediye zabıtası tarafından karşılanmışlardır. Afgan Kralı Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'ya İstanbul şehri ve okullar adına buketler takdim edilmiştir (Anadolu, 29 Mayıs 1928). Amanullah Han istasyonda kendilerini sevinçle alkışlayan, tezahürat eden insanlara: "Türkiye seyahatimden çok memnunum. İstanbul'da üç-dört gün kalarak güzel şehri göreceğim. Sizlerle uzun uzadıya hasbihal edeceğim" diye seslenmiştir. Amanullah Han istasyonda askeri erkânla tek tek tokalaşmış ve onlarla Türkçe konuşmuştur. Daha sonra Türk Ordusu'nda staj görmekte olan Afgan subaylar ile görüşmüş ve onlara ülkelerine döndüklerinde Türk askeri gibi yetişmiş olmalarını söylemiştir. Amanullah Han buradan sonra Söğüt Yatı ile 10.50'de Dolmabahçe Sarayı'na gelmiştir. Amanullah Han yemekten sonra sarayda kısa bir süre dinlenmeye çekilmiştir. Ardından Kraliçe Süreyyâ'yı da bırakarak arabayla Fındıklı'daki Sanâyi-i Nefise Mektebi'ne ziyarette bulunmuştur. Amanullah Han Fındıklı'dan sonra Karaköy, Beyoğlu üzerinde halkın alkışları arasında önce Harbiye Mektebi'ni, sonra da Erkânı Harbiye Mektebi'ni ziyaret etmiştir. Amanullah Han'a Erkânı Harbiye Mektebi'nde çay ziyafeti verilmiştir (İkdâm, 28 Mayıs 1928, s. 1). Çay ziyafetinden sonra Amanullah Han saraya geri dönmüştür (Akbaş, 2008, s. 326; Özer, 2013, s. 288).

Afgan Kral Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'ya dönüşlerinde Batum'a kadar refakat edecek olan Amiral Orlof komutasındaki Rus Filosu 28 Mayıs saat 09.30'da İstanbul'a gelmiş ve Filo Kavak'ta savaş gemileri tarafından ve Selimiye'den top atışıyla selamlanarak karşılanmıştır. Rus filosu ve Amiral Orlof'un gemisi savaş gemilerimizle birlikte Dolmabahçe önüne demir atmıştır. Amanullah Han 28 Mayıs'ta saat 16.45'te beraberindeki Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa, Ali Sait Paşa ve Fahrettin Naci Paşa ile birlikte Darülfünun'a gelmiş ve Darülfünun Meydanı'nda toplanan izcileri ve öğrencileri selamlamıştır. Darülfünun Emini Neşet Ömer Bey Afgan Kral Amanullah Han'a: "Hoş geldiniz ve Darülfünun'a onur verdiniz" diyerek karşılamıştır. Ardından Amanullah Han da şöyle bir konuşma yapmıştır; "Afgan çocuklarına vekâleten sizinle birlik anlaşmasını yapıyorum. Siz Afganlıları küçük kardeşleriniz biliniz. Onlar sizi ağabeyleri bilsinler. Benim en büyük gayem çocuklarımızı size göndermek ve burada okumak ve sizden öğrenmek istemektir". Amanullah Han'ın 29 Mayıs 1928 Çarşamba günü İstanbul'da Darülfünun'u ziyareti (Candemir, 1997:89; Ünal, 2007:48) esnasında Ferit Kam tarafından bir methiye okunmuştur. Bu şiirin yazılış sebebini ve içeriğini Tahir Olgun şöyle aktarmaktadır:

"...Afganistan hükümdarı Amanullah Han'ın İstanbul'a geleceği ve Darülfünun'u ziyaret edeceği işitilmişti. O vakit orada Farisi edebiyatı tarihi kürsüsüne şeref veren Ferit Bey, hükümdarın ziyareti esnasında okumak üzere Şehname vezninde uzunca bir mesnevi nazmetmişti. Senin anlayışına itimadım vardır, şunu dinle diyerek o garra manzumeyi bendenize okudu. Eser, bizim çıkışamayacağımız bir yükseklikte idi. Eda itibariyle acemice değil, tam Acemce olduğu gibi, müedda itibariyle de Firdevsi'yi kıskandıracak ahenk ve

rengi haizdi. Ferit Kam, bu şiirinde hem Afgan hükümdarı Emanullah Han'ı, hem de onun yakın dostu Mustafa Kemal Atatürk'ü övmüştür. Ona göre, Afgan hükümdarı, büyüklerin kendisine sığındığı, Allah'ın emini ve kullarının sığınağı; soylu, cömert, âlicenap, işinin ehli bir hükümdar ve işi makbul bir bilgedir. Onun sayesinde Afgan ülkesi cennet gibi olmuştur; onunla Afganlıların içi rahat, gönülleri huzurludur (1–5. Beyitler). Uğurlu ayağıyla Türkiye'ye teşrif etmiş, lütufta bulunmuş ve bu nedenle ülke mutlu olmuştur. O, milletini kurtarmak için Türkiye'ye misafir olmuştur (6–7. Beyitler). Ferit Kam, 8. Beyitten itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ü de anar ve Amanullah Han ile birlikte iki kardeş gibi el ele verdiklerini ve dost olduklarını ifade eder. Ona göre Atatürk eşsizdir; dünyanın Kemal'idir ve Amanullah Han da Mustafa Kemal'in dünyası ve dostudur. Atatürk, dünya içinde dünyadır. Dünya onun bir benzerini görmemiştir. Kılıç gücüyle ve deha ışığıyla, Anadolu'yu ve Türk milletini bela tuzağından, esaretten kurtarmış; bir elinde kılıç, bir elinde kalem, ülke bayrağını göklere çıkarmıştır. Bu arada Ferit Kam, her iki memduhu için de Allah'tan uzun ömür vermesini diler (8–13. Beyitler). Ferit Kam, son iki Beyitte hükümdara, ailesine ve soyuna dua eder; çocukları, torunları, ailesi ve soyuyla birlikte yıllarca mutlu olarak yaşamasını diler (48–49. Beyitler)" (Akbaş, 2008:327).

Afgan Kralı Amanullah Han alkışlar eşliğinde a Darülfünun'dan çıkmıştır. Bu sırada Kraliçe Süreyyâ Adıyaman Şenlikleri'ni izlemek için Çapa'daki Öğretmen Okulu'nda kalmıştır. Amanullah Han'ı 29 Mayıs Salı günü Topkapı Sarayı'nu ziyaret etmiş ve öğle yemeğini Topkapı Sarayı'nda yemiştir¹². Müzeleri, camileri ve Kız Öğretmen Okulunu ziyaret ettikten sonra Sarayburnu Parkı'ndaki Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün heykelini dikkatle incelemiştir. Bu heykel Türkiye Cumhuriyeti'nde dikilen ilk Atatürk heykelidir. Avustralyalı heykeltıraş Henrich Krippel'in eseridir (Akbaş, 2008:327).

Amanullah Han şerefine Cuma günü kayık yarışmaları tertip edilmiş ve yarışmacılar arasında Türk ve Rus filolarından da katılanlar olmuştur (Anadolu, 30 Mayıs 1928; İkdam 31 Mayıs 1928). Cumartesi günü Şehir Emini, Amanullah Han'ın şerefine Trabya'da, Sümer Palas'ta 50 kişilik öğlen yemeği tertip etmiştir (Özer, 2013, s. 288). Ayrıca Amanullah Han'a hediyeler takdim edilmiştir (Hizmet, 30 Mayıs 1928).

30 Mayıs 1928 günü Kurban Bayramı olduğu için bayram tebrikleri yapıldıktan sonra çeşitli ziyafetler verilmiştir. 31 Mayıs'ta İstanbul Belediyesi Amanullah Han'ın şerefine Tarabya Konak otelinde 50 kişilik öğle yemeği tertip etmiştir. Yemek sonunda Amanullah Han'a İstanbul adına çeşitli hediyeler takdim edilmiştir (Cumhuriyet, 27 Mayıs 1928; Ayın Tarihi, s. 3386).

¹² Afgan Kral Amanullah Han Topkapı Sarayı gezisi sırasında Hırka-yı Şerif'i bizzat görmek istemişse de bu isteği yerine getirilmediği haber konusu yapılmıştır. Bk. (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1928; Özer, 2013, s. 288).

5. Afgan Kralı Amanullah Han'ı Uğurlama

Hürriyeti Ebediye tepesinde yapılan bir törenin ardından (Öksüz, 2001, s. 778) Amanullah Han'ın ve Kraliçe Süreyyâ İzmir Vapuru'yla 1 Haziran 1928'de İstanbul'dan Batum'a doğru gitmek üzereyken Türk ve Rus filolarının limandaki gemileri ile selamlaşmıştır. Amanullah Han hareket ederken gazetecilere: "Türkler Afganlıların ağabeyleridir. Bize daima küçük kardeşiniz gözü ile bakınız. Benim iki gözüm var; biri sizsiniz biri de Afganlılardır. İşte sizin sevginizi Afgan milletine götürüyorum" demiştir. Afgan Kraliçesi Süreyyâ da hareket etmeden önce: "Türk kadınlarını çok sevdim. Onları Avrupa kadınlarından üstün gördüğüm için onurlandım" şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir (Akbaş, 2008, s. 328; Özer, 2013, s. 288-289).

Amanullah Han ayrılırken Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e, İsmet Paşa'ya, Ankara Şehir Emini'ne ayrı ayrı teşekkür telgrafı çekmiştir. Afgan Kralı Amanullah Han'ı taşıyan İzmir Vapuru karasularını sınırını kadar refakat eden Türk filosu 2 Haziran 1928 tarihinde geri dönmüştür. Türkiye'nin Moskova Büyük Elçisi Tefvik Bey Amanullah Han'la beraber Tahran'a kadar gitmiştir. Birinci Mihmandar Fahrettin Paşa Batum'a kadar Amanullah Han'a refakat etmiştir. Fahrettin Paşa bu gezinin sonunu şu sözlerle anlatmaktadır:

"Kral'ın İstanbul seyahati merasimlerle geçti. Birçok yer gezildi... 1 Haziran günü Hürriyeti Ebediye tepesinde yapılan geçit resminden sonra öğle vakti İzmir vapuru ile Batum'a hareket edildi. Doğuya doğru ilerlerken iki Rus torpidobotu bizi karşıladı ve Kral'ı selamladılar. Bu savaş gemileri yol boyunca bazı gösterişli manevralar ve sis perdeleri yaptılar. 3 Haziran günü öğleden sonra Batum'a vardık. Rus Kruvazörü Ukrayna Çernova da Kral'ı selamladı. Gemiye ziyaret etti. Sahilde güzel bir karşılama töreni yaptılar ve otomobillerle nebatat bahçesine götürdüler. Ben biraz hastalandığımdan konsoloshanemizde bir iki saat yatmaya ve ilaç almaya mecbur oldum. İyileşince yanımda kalan Sefaret Kâtibi beni gezdirerek parka ve plaja götürdü. Plaja girince kumsalda mayosuz çırlıçplak, kadın erkek, çoluk çocuk bir sürü insanın dolaştığını gördüm, geri çekildim. Ruslar sonradan bu halden vazgeçtiler. Akşam saat 6'da Kral ve maiyeti Afganistan'a hareket etti. Biz de İzmir vapuru ile İstanbul'a geldik... Vapurumuz İnebolu yakınında sisten karaya oturdu ve güçlükle kurtuldu. Atatürk'ü ziyaret ederek kendisine bilgi verdim. Bana Kral'ı nasıl bulduğumu sordu iyi fakat idari tecrübesi az, kendisine de fazla güveniyor gibi görüyorum' dedim. Gazi Hazretleri de: 'Öyledirler... Öyle...' buyurdular" (Şimşir, 2002, s. 189; Akbaş, 2008, s. 328).

6. Türk Basınında Afgan Kralı'nın Türkiye Gezisi

Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti Türk basınında bir hayli yer almıştır. Gazeteler Amanullah Han'ın Türkiye ziyaretini yakından takip etmiştir. Ziyarete dair çeşitli yorumlar yapılmıştır. Ayrıca Afganistan hakkında da okuyucular bilgilendirilmiştir. Devrin Cumhuriyet, Milliyet, İkdam, Anadolu, Milliyet, Vakıf, Hizmet gazeteleri Afgan Kralı Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'nın Türkiye gezisini günü gününe ilk sayfalarında haber yapmışlardır. Ayrıca Ayın Tarihi Dergisi de Afganistan Kralı

Amanullah Han'ın Türkiye ziyaretini ayrıntılarına kadar vermiştir. Afganistan'ı tanıtan geniş bir yazı da neşretmişlerdir. Bu yazı "Afganistan hakkında genel bilgiler", "Yeni Afganistan" bölümlerinden ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Bunlara ilaveten Afgan Kralı Amanullah Han'ın bu gezisi esnasında 25 Mayıs 1928'de başkent Ankara'da imzalanan Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasına da değinilerek "bu muahedenin akt edilmesi başlı başına büyük bir hadisedir" denilmiştir. Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti ve bu sırada imzalanan antlaşma dış basının da oldukça ilgisini çekmiştir. Avrupa gazetelerinde Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti ve imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşması hakkında çeşitli yazılar ve yorumlar yapılmıştır. Hatta çeşitli gazeteler bu antlaşmayı Türk-Afgan ittifakı olarak yorumlamışlardır (Akbaş, 2008, s. 329).

The New York Times gazetesinde Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti ve Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması hakkında uzun bir makale yayınlamıştır. Yayımlanan makaledeki görüşleri Bilal N. Şimşir şöyle özetlemektedir:

"Afgan Kralı'nın tarihi gezisinin en başarılı bölümü Türkiye bölümü oldu. Çünkü Kral, ziyaret etmiş olduğu bir dizi Başkent içinden Ankara'dan bir antlaşma imzalayarak ayrıldı. Cumhuriyetçi Türkiye, yeni başkentini boşuna Asya'ya kaydırmamıştır. Eski başkent İstanbul yüzyıllarca Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlamıştı ama artık yabancı zırhlıların tehditleri altında bulunuyordu. Ülkenin stratejik derinliğinde yer alan yeni başkent Ankara ise Doğu'dan Batı'ya uzanan eski kervan yollarını yeniden canlandıracaktı. Amanullah Han'ın ziyaret ettiği bütün başkentler içinde Kabil'e en yakın olan başkent de Ankara idi. Bugün Türkiye'de açıkça bir zafer duygusu yaşanmaktadır. Türk-Afgan antlaşmasının sonuçları, Emir'in ziyaretine Avrupa'nın verdiği siyasi anlama eş değerdir.

Türlere kırık dökük Türkçesiyle seslenerek onların gönüllerini fetheden Afgan padişahının İngiliz deniz gücünden veya Sovyet hava gücünden pek etkilenmeden Türkiye'ye gelmiş olduğunu sokaktaki insan kavramıştır. Türkiye, başkentini Asya içine çekmekle doğru bir iş yaptığını kanıtlamıştır. Ankara ilk siyasi etkisini Asya'da gösterecektir. Dahası, Türkiye baş döndürücü Afgan doruklarında bir Ankara daha yaratacaktır. Sosyal bakımdan özgür, stratejik bakımdan erişilmez, siyasi bakımdan asıl Ankara kadar güçlü ikinci bir Ankara daha Amanullah Han, Türkiye'ye gelince görmüştür ki burada İslam artık devlet dini olmaktan çıkmıştır. Koyu Sünni Müslümanların nefret ettiği alkollü içki ve sigara burada devlet tekeliyle üretilmektedir.

Amanullah Han, doğululara has mecazlı bir ifadeyle 'benim iki gözüm var, biri Türkiye diğeri Afganistan' demiştir. Yeni antlaşma ile Türkiye öyle bir etki yaratacaktır ki zamanla bu doğuda birbirlerine rakip olan İngiltere ve Rusya için de derin anlam taşıyacaktır. Cumhuriyetin dini yaşamında yaptığı ihtilalci yenilikleriyle Hindistan üzerindeki nüfuzunu bir ölçüde zayıflatmış olan Türkiye, Afganistan'ı batılılaştırmakla Hindistan'da yeniden nüfuzunu artıracaktır. Öte yandan Türkiye, Sovyet Türkistan'ı ve Kafkasları üzerinde de etkili olacaktır.

Kral'ın Ankara'da bulunduğu günlerde nazik bir jest ile davet edilip izlediği Ankara Meclisi Genel Kurul toplantısında kabul edilmiş olan uluslararası rakamların, şimdi Türkiye örnek alınarak Kafkaslarda ve Türkistan'da benimseneceği haber veriliyor. Amanullah Han, Ankara'nın yaman pragmatik önderliğinde kendi bağınaz Krallığını da yepyeni bir yaşama ve yepyeni bir geleceğe götürme kararlılığı ve azmi ile Türkiye'den dönüyor..." (Şimşir, 2002, s. 193).

Bunlara ilaveten The New York Times gazetesinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Amanullah Han şerefine verdiği yemek ziyafetinde hiç alkollü içki ikram etmeyerek, şerefe kadeh kaldırmayarak, sergilediği zekâ inceliğine gösteren tutumuna dikkat çekmiştir (Şimşir, 2002:193; Akbaş, 2008, s. 330).

Sonuç

Yeni Türkiye o tarihlerde, Batıdan bakıldığında, bariz bir yalnızlık içindedir. Çeşitli çevreler Türkiye'nin bu yalnızlığını "Türkiye, Batı dünyasında yerini alamıyor" tarzında yorumlar yapılmıştır. Bu durumu Gazi Mustafa Kemal Atatürk çözmeye çalışmıştır. Ankara'nın başkent ilan edilmesi üzerinden 5 sene geçmesine rağmen bazı yabancı büyükelçilikler bu durumu kabullenmemiş, elçilikler Ankara'ya taşınmamış ve hiçbir yabancı devlet lideri de Türkiye'nin yeni başkentine ziyarette bulunmamıştır. Böyle zor bir dönemde, Afgan Kralı Amanullah Han'ın Ankara'ya resmi bir ziyaret yapması Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyadesiyle memnun etmiştir.

Bu gezi Türk-Afgan dostluğunu daha da perçinlerken, o zamana kadar Ankara'yı başkent olarak kabullenmek istemeyen devletlerarasında bir çözülme yaratması bakımında ilk adım olmuştur. Kısa süre sonra İtalya Büyükelçiliğini Ankara'ya taşınacağını duyurmuştur.

Yeni Türk Devleti'nin Afgan Kralı Amanullah Han'a uyguladığı protokol büyük bir samimiyet ikliminde tahakkuk etmiştir. Türk basını bu geziyi günlerce ilk sayfalarına taşımışlardır. Tabii bunun asıl sebebi Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk ziyarete gelen Kral olmasıdır. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sürerken büyük yakınlık ve dostluk gösteren Afgan halkına verilen önemden kaynaklanmaktadır. Yeni Türkiye gösterdiği bu tavırla Müslüman Doğu haklarına çağdaş, modern uygarlığa geçiş evresinde önderlik misyonu üstlenebileceğinin sinyallerini vermiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu ziyaret sırasında yaptığı konuşmalarında iki ülkenin hürriyetini ve bağımsızlığını kazanmak için verdiği mücadeleye dikkat çekmiştir. Bu durumun korunması, güçlenerek devam etmesi için siyasi, askeri, sosyal ve kültürel alanlarda çağa ayak uydurulması gerektiğini ifade etmiştir. Bunların yanında Amanullah Han'a reformları hayata geçirirken Afganistan'ın jeopolitik, Sosyo-kültürel özelliklerine çok dikkat etmesi hususunda uyarılarda bulunmuştur.

Amanullah Han'ın uzun yurt dışı gezisinden döner dönmez "İkinci İslahat Programı"nu başlatmıştır. Adli, idari ve iktisadi alanlarda başlattığı reformlara bu defa sosyal ve kültürel yapıyı değiştirecek yenilikler eklenmiştir. Kadın haklarına yönelik çeşitli adımlar adılmış, çarşaf giyme yasaklanmıştır. Erkeklerin takım elbise giymeleri, şapka takmaları emredilmiştir.

Kuşkusuz Afganistan gibi geri kalmış bir ülkede değiştirilmesi gereken birçok alan vardır. Ancak Amanullah Han'ın özellikle yüzeysel sayılabilecek, halkın ihtiyaçlarından uzak ve dindar bir toplumda tepki çekebilecek alanları seçmiştir. Buna örnek olarak, Afgan toplumun geleneksel giysilerini Avrupa tarzında değiştirmek, kadınların peçelerini asması, yani bayrak seçimi, karma eğitim, resmi tatili cumadan perşembeye alınması gibi konular üzerinde durmuştur. Ayrıca büyük yurtdışı gezisine çıkarken ülke idaresini teslim ettiği ve Özbek Reisi Mehmed Veli Han'ı görevden alması, Genelkurmay Başkanı Nadir Han'ın uyarılarına dikkate almaması, kısa süre sonra Nadir Han ve kardeşini Fransa'ya sürmesi, yanlış danışmanlar seçmesidir. Böylesi hassas konularda Amanullah Han peş peşe yanlış kararlar almıştır. Bütün bunların üstüne 2 Ekim 1928'de toplanan kalabalık halk önünde Kraliçe Süreyyâ'nın burkasını atması muhalifleri çileden çıkarmıştır.

Bütün bu hatalı kararlar, reformlara, yeniliklere karşı direnen gerici grupların işine gelmiştir. Netice de 1928 senesinin Kasım ayında Amanullah hanın yeni düzenine karşı olanlar Habibullah-ı Kelkanî (Beççe-i Saka) önderliğinde birleşerek isyan başlatmışlardır. İsyancılar Amanullah Han'dan Kraliçe Süreyyâ'yı boşamasını ve kayınpederi Serdar Mahmud Tarzi'yi de hapse attırmasını talep etmişlerdir. Amanullah Han, isyancıların taleplerini kabul etmese de uygulamaya koyduğu reformları geri çekmek zorunda kalmıştır. Toplumsal ve ekonomik hazırlık oluşuk sürecinin ihmal ettiğini anlayan Amanullah Han, yaptığı yanlışları perdeleyebilmek maksadıyla hatalarına yenilerini eklemiştir. Ayaklanmalar daha da artınca 18 maddelik bir bildiriyle ıslahatları geri çektiğini duyurmuştur.

Böylesi radikal yenilikleri, Afganistan gibi çetin bir ülkede sağlam bir otorite yerleştirmeden ve orduyu modernize etmeden başlamış olması Amanullah Han'ın en büyük hatasıydı. Bu konuda Gazi Mustafa Kemal Atatürk altını çizerek uyarmıştır. Ancak uyarıları dikkate almayan Amanullah Han'ın reformist, devrimci uygulamalarını hayata geçirirken Afganistan'daki sosyal yapının farklılığını dikkate almaması kendisine ve reformlara karşı toplumda bir dirence dönüşmüştür.

Türk Devleti, Afganistan ordusunu modernize etmek için başkent Kabil'e gönderilmiş olan Türk subaylarına irticaya karşı koymalarını, Kral Amanullah Han'ı korumalarını emretmişse de Kral direnme ve isyanı bastırma iradesi gösterememiştir. Mücadele etmekten vazgeçip ailesi ve yakınları ile birlikte Afganistan'ı terk ederek İtalya'ya yerleşmiştir. Kayınpederi ve Dışişleri Bakanı Serdar Mahmud Tarzi ve ailesi de İstanbul'a gelerek yeni bir hayata başlamışlardır.

Amanullah Han daha sonra birkaç defa İtalya'dan Türkiye'ye ziyarete gelerek Gazi Mustafa Kemal Atatürk'le görüşmüştür. Amanullah Han, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ilk ziyaret eden devlet başkanı sıfatıyla tarihteki yerini almıştır. Son olarak Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatında Türkiye'ye gelmiş, cenaze törenine katılmış, büyük dostuna karşı son vazifesini yerine getirmiştir.

Kaynakça**A-Arşivler****Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (B.C.A)**

B.C.A., B.K.K, 030.18.01 07.13.19

B.C.A., B.K.K., 030.18.01 06.42.19

B.C.A., 030 18 01 01 028 23 7

B.C.A., 030 18 01 01 028 7

B.C.A., 030 01 01 028 23 7

B.C.A., 030 18 01 01 028 23 7

B.C.A., 30.18.1.1./4.50.11

B.C.A., 30.18.1.1./18.20.16

B.C.A., 30.18.1.1./20.57.16

B.C.A., 30.11.1.0./33.18.5

B.C.A., 30.11.1.0./35.29.18

B.C.A., 30.10.0.0./257.731.17

B.C.A., 30.10.0.0./257.731.21

B-Sürelî Yayınlar

Anadolu

Hâkimiyet-i Milliye

Ayn Tarihi

Cumhuriyet

Hizmet

İkdam

Milliyet

Vakit

Ayn Tarihi

Yeni Kitap Dergisi

C-Kitaplar ve Makaleler

Aka, İ. (2000). *Timur devleti*. Ankara: TTK Basımevi.

Akbaş, İ. (2008). *Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye gezisi ve Türk Afgan ilişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Akbaş, İ. (2008). Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye gezisi. *ÇTTAD*, C. VII, S. 16-17, 311-133.

Altay, F. (1970). *10 yıl savaş ve sonrası (1912-1922)*. İstanbul: İnsel Yayınları.

Armaoğlu, F.(1991). *20 yüzyıl siyasi tarihi*. (C. 1). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aybudak, U. (2022). Afganistan modernleşmesi ve Emanullah Han dönemi. *Asya Studies*, Y. 6, No. 21, 275-286.

Balık, İ. (2005). *Ortaçağ tarihi ve medeniyeti*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Barut, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. Ankara: Alkım Kitapevi.

Baxter, C. (1986). *Historical setting. Afganistan a Country Study*, (P. R. Blood, ed.). Washington: [Elektronik Sürüm], 5-31.

- Baynard, S. A. (1986). *Historical setting. Afganistan a country study*, (R. F. Nyrop & M. Seekins, ed.). Chicago: [Elektronik Sürüm], 1-29.
- Candemir, M. (1997). Afgan kralı Emanullah Han'ın Darülfünun'u ziyareti. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 4, 89-98.
- Cebesoy, A. F. (1955). *Moskova hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat.
- Cevat, M. (1934). *Afganistan*. Ankara: (Basım Yeri Yok).
- Charles, E. Y. (2021). *Afgan Türkistan'ında Rus-İngiliz rekabeti*. (R. Şahsi, çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Çeçen, A. (1999). *Atatürk ve Avrasya*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Durak, N. (2002). Gaznelilerin kuruluşuna kadar Afganistan'da Türkler. *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, (A. Ahmetbeyoğlu, haz.). İstanbul: TATAV Yayınları, 27-46.
- Erçin, A. (2019). Batı basını ve Osmanlı devlet yönetiminin Afgan Emiri Abdurrahman Han'a bakışı (1880-1901). *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, 33-50.
- Erdal, İ. (2015). Türk basını ve arşiv belgelerine göre Atatürk dönemi (1920-1938) Türk-Afganistan ilişkileri ve Sadabad paktı. *Berna Türkdöğün-Uysal Armağan Kitabı*, (Ş. Kantarcı & F. Şimşek, ed.). İstanbul: Sonçağ Yayınları.
- Erdal, İ. (2022). Afganistan'ın modernleşme süreci ve dış politikasında Türkiye'nin etkisi (1920-1973). *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 8, 925-938.
- Erman, K. (2013). Ahmed Şah Dürrani öncesinde Afganistan tarihinde Türkler ve diğer kavimler. *DTCF Dergisi*, C. 53, S. 2, 491-498.
- Erman, K. (2014). *Türk milli mücadelesinin gizli cephesi Afganistan*. İstanbul: Gece Kitaplığı.
- Esmael, M. E. M. (2004). *Trajik Afganistan*. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.
- Ferrier, J. P. (1858). *History of Afghans*. London: John Murray Publishing House.
- Geçmişten günümüze Türk-Afgan ilişkileri*. (2009). Ankara: Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Girgin, K. (1994). *Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri hariciye tarihimiz (teşkilat ve protokol)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gregorian, V. (1967). Mahmud Tarzî ve Saraj-ol-Akhbar: ideology of nationalism and modernization in Afghanistan. *Middle East Journal*, XXI/3, (Summer), 345-368.
- Gregorian, V. (1969). *The Emergence of modern Afganistan*. California: Stanford University Press.
- Hamilton, A. (1910). *Afghanistan*. Boston: J. B. Millet Company.
- Kakar, M. H. (2006). *A political and diplomatic history of Afganistan*. Boston: Brill.
- Karal, Z. E. (t. y.). *Atatürk'ten düşünceler*. Ankara: Doğuşt Ltd. Şti. Matbaası.
- Kış, S. (2009). İşgal ile istiklal arasında Anadolu'da bir İngiliz casusu: Mustafa Sagir. *Tarihin Peşinde*, S. 1, 195-210.
- Kitapçı, Z. (2004). *Orta Asya'da İslamiyet ve Türkler*. Konya: Yedi Kubbe Yayınları.
- Kocaoğlu, O. (1919). Afganistan'da Terakki ve İngiliz-Rus rekabeti. *Yeni Türkistan*, S. 9-10, 1-12.
- Kocaoğlu, O. (1929). Afganistan'da terakki ve İngiliz Rus rekabeti. *Yeni Türkistan*, S. 9-10, Y. 3, 1-11.

- Korkmaz, Ö. (2000). *Türkiye'nin Afganistan'a olan yardımları (1920-1960)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Köprülü, M. F. (2006). *Tarih araştırmaları I*. (Y. K. Taştan, nşr.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mehmed Fazlı (2008). *Afganistan'a seyahat*, (A. Ahmetbeyoğlu, haz.). İstanbul: Selis Kitaplar.
- Munshi, M. (1900). *The life of Abdur Rahman amir of Afganistan*. (Vol. I-II). London: John Murray Publishing House.
- Niedermayer, O. V. (1924). *Afganistan*. Leipzig: Verlag Karl W. Hiersemann.
- Noorulhak, A. J. (2004). *İlk fetihlerden Gaznelilerin son dönemine kadar Afganistan'ın İslamlaşma süreci*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Öksüz, H. (2001). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk resmi konuğu: Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye ziyareti (20 Mayıs-2 Haziran 1928). *Pax Ottomana Studiet In Memoriam Prof. Nejat Göyünç*, (K. Çiçek, Neşr.). Ankara: SOTA & Yeni Türkiye Yayınları.
- Özer, İ. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmi konuğu Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye ziyaretinin Türk basınındaki yansımaları (1928). *Turkish Studies*, Vol. 8, S. 11, 279-291.
- Özmen, S. (2013). *Afgan aydınlanmasının mimarı: Serdar Mahmud Tarzi Han ve anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Saray, M. (1984). *Türk-Afgan münasebetleri*. İstanbul: Veli Yayınları.
- Saray, M. (1995). *Atatürk ve Türk dünyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Saray, M. (1995). Emânullah Han. *DİA*, (C. 11, s. 84-85). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Saray, M. (1997). *Afganistan ve Türkler*. İstanbul: Kitapevi.
- Sarihan, Z. (2002). *Kurtuluş savaşımızda Türk-Afgan ilişkileri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Schinasi, M. (1979). *Afganistan at the beginning of the twentieth century*. Naples: Istituto Universitario Orientale.
- Şimşir, B. N. (1998). *Ankara: Bir başkent'in doğuşu*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1993). *Atatürk ve yabancı devlet başkanları*. (C. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2002). *Atatürk ve Afganistan*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2009). *Geçmişten günümüze Türk-Afgan ilişkileri*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Tarzi, A. (1997). *Efganistan. İ.A*, (C. IV, s. 178-201). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tarzi, Ö. (2014). *İki kral bir lider*. İstanbul: Palama Yayınları.
- Tate, G. P. (1911). *The kingdom of Afganistan: a historical sketch*. London: Bennett Coleman and Co.
- Uysal, H. (1988). *Adı Afganistan*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Ünal, E. (2007). Cumhuriyet'in ilk resmi konuğu. *Popüler Tarih Dergisi*, S. 78.
- Walker, F. A. (1881). *Afhganistan; a sort account of Afghanistan*. New York: E. P. Dutton and Co.
- Yazıcı, O. (1996). *Afganistan'da İngiliz-Rus nüfuz mücadelesi (1800-1921)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi.

- Yazıcı, O. (1996). Birinci İngiliz-Afgan savaşı ve sonuçları. *Afganistan Üzerine Araştırmalar*. (A. A. Beyoğlu, ed.). İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı (Tatav) Yayınları, 2002, 51-82.
- Yazıcı, O. (2010). Afgan devleti'nin kuruluşunda Türk kültürünün tesirleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 2, 331-344.
- Yazıcı, O. (2011). Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasında Mahmud Tarzi ve Siracü'l-Ahbar gazetesinin rolü. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Vol. 97, No.193, 207-230.
- Yazıcı, O. (2011). *Modern Afganistan'ın kuruluşu*. Malatya: Mengüceli Yayınları.
- Yazıcı, O. (2014). Jöntürklerin Afganistan'daki yansıması: Cevanân-ı Afgan ve meşrutiyet talepleri. *İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu Bildiriler*, C. I, Ankara: TTK yay., 159-184.
- Yenigülbüz, E. (2006). Tbp. Kd.Alb. Rıfki Kamil Urgan (1880-1966). *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S.1, 297-303.
- Yılmaz, A. (2010). Amanullah Han'ın ıslahatları ve Atatürk. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, 155-165.
- Zahirü'd-Din Muhammed Babür (1987). *Vekayi: Babür'un hatıratı*. (C. I-II). (R. R. Arat, nşr.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EKLER

Ek 1: Emir Habibullah Han, solunda Amanullah Han, sağında İnyetullah Han.
(Niedermayer, 1924, s. 38).

Ek 2: Atatürk ve Amanullah Han Ankara 1928. (<https://onedio.com/haber/bir-zamanlar-afganistan-ataturk-ve-amanullah-han-998030>).

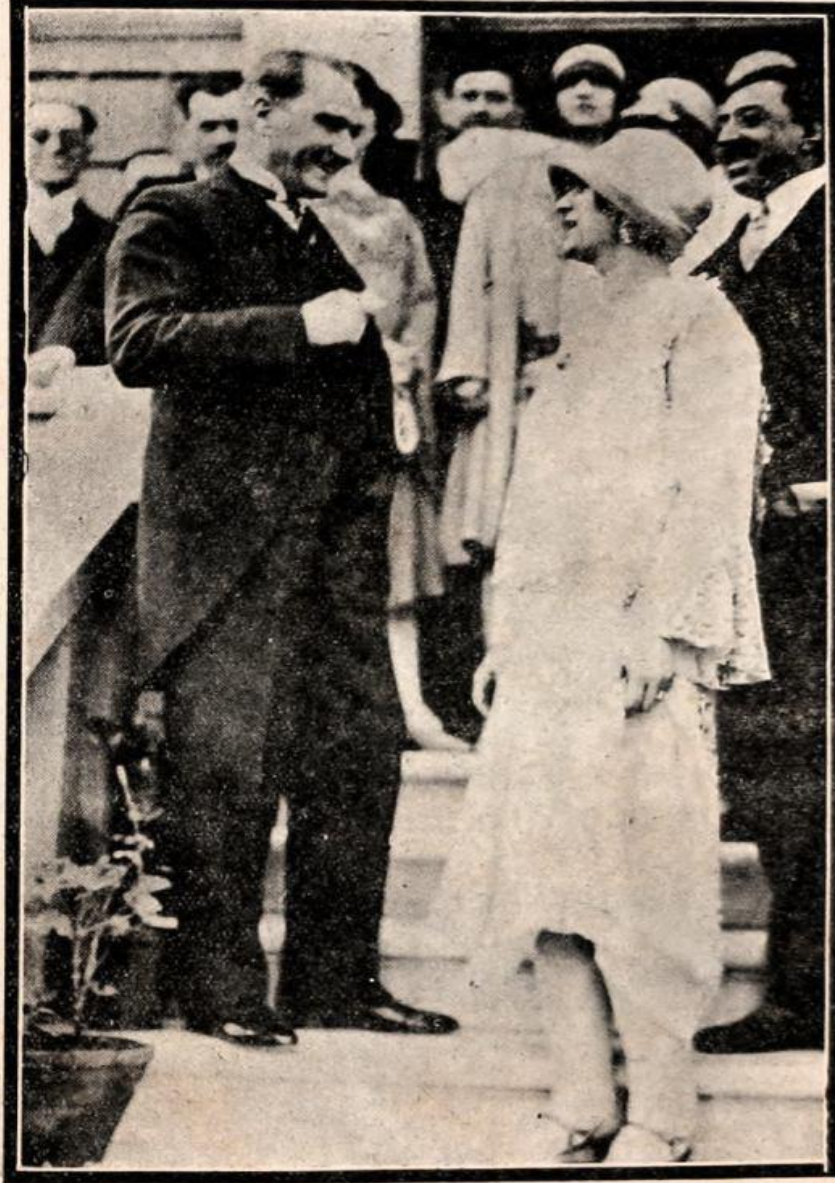
Ek 3: Amanullah Han ve Kraliçe Süreyyâ'nın Atatürk Ziyaretinden. (<https://onedio.com/haber/bir-zamanlar-afganistan-ataturk-ve-amanullah-han-998030>).

Ek 4: Amanullah Han Ankara'da. (<https://onedio.com/haber/bir-zamanlar-afganistan-ataturk-ve-amanullah-han-998030>).

Ek 5: Amanullah Han, Kraliçe Süreyyâ Çankaya, Hariciye Konağı'nda, 23 Mayıs 1928. (<https://onedio.com/haber/bir-zamanlar-afganistan-ataturk-ve-amanullah-han-998030>).

غازی حضرتلری قزالیچه سربا ایله قونوشیور

براقارق، محبتلر طوبیلابارق مملکتته عودت ایتدی .
تجدد علم و فنك عاشق اولان افغان قراللك
زهستلری نه قدر ساده ، چهره سی نه قدر سویلی
ایسه ؛ سربا حضرتلری ده متواضع اطوار ایله . ملیح

افغانستانده بالذات اداره ایدوب باشاران افغانك
کزیده اولادی امان الله ، تجدد ساحه سنده
آندینی عزیمکار آدیملر تقدیرینی قازاندینی غریبلار
اراستنده اولدینی قدر نور کیه سزدهده ابی انطباعلر

Ek 6: Haziran 1928 tarihli Yeni Kitap dergisinde yayımlanan haber. Afganistan Kral ve Kraliçesi Ankara ziyareti haberinde yer alan fotoğrafın altındaki yazı: “Gazi Hazretleri Kraliçe Süreyya ile konuşuyor”, Çankaya, Hariciye Konağı, 23 Mayıs 1928. *Yeni Kitap Dergisi*, Haziran 1928, No: 14, s. 20.

حاکمیت ملیه

روزنامه
شماره ۱۰۶۶
دارمندی ۱۰۶۶
پن بازار طابده ایداز.

رئیس جمهوریمز شرفنه ایکنجی ضیافتلری
ی دوه کوندوز مهاک قایاده کوشکطرنده استراحت ایتمشلر
شهریمزده بولونان افغانلیلری قبول بیوره مشلر در

گوزمل بر نستانانه : غازی حضرتلری عزیز مسافرلر

افغان قرال
شاهه قادر
مشلردر .
رئیس جمهور
باشمشلردر .
ل حضرتلری
شمشلردر .
ی شهریمزده کی
نسلر بوتلر
افندی قرال
پتیه یازمش
ل برنج لوحه
ارسی مدحیه
رکنده قرال
اوطنوموبلله
لمردر . دون
نلری طرفندن
بوکیله وسفرأ
نه حرکت
رئیسک موزه
مزمده)
تشریفلرده
شناکلری

Ek 7: 24 Mayıs 1928 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan haber. Afganistan Kral ve Kraliçesi Ankara ziyareti haberinde yer alan fotoğrafın altındaki yazı: "Güzel bir enstantane: Gazi Hazretleri aziz misafirleriyle" Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 24 Mayıs 1928, s. 1.